

U povodu 65. godišnjice proboja iz ustaškog logora "Kerestinec" objavljujemo dio knjige Ivana Jelića, "Tragedija u Kerestincu". Ovo je samo još jedan pokušaj rasvjetljavanja tih tragičnih događaja iz ljeta 1941. godine. Neka buduće generacije znaju tko su bili ti hrabri ljudi čija je hrabrost i želja za stvaranjem novog, pravednijeg svijeta bila jača i od kamenih bedema koji su ih razdvajali od slobode. Sjetimo se Augusta Cesarca, Andrije Žaje, Hamde Begovca, Divka Budaka i svih onih koji su dali svoje živote pri proboju iz logora "Kerestinec" a naravno ne smijemo zaboraviti ni one koji su proboj pomagali izvana i čija žrtva nije i ne smije biti zaboravljena. Zato dragi drugovi pročitajte ovaj ulomak iz knjige, jer dok god spominjemo nečije ime, on živi sa nama.

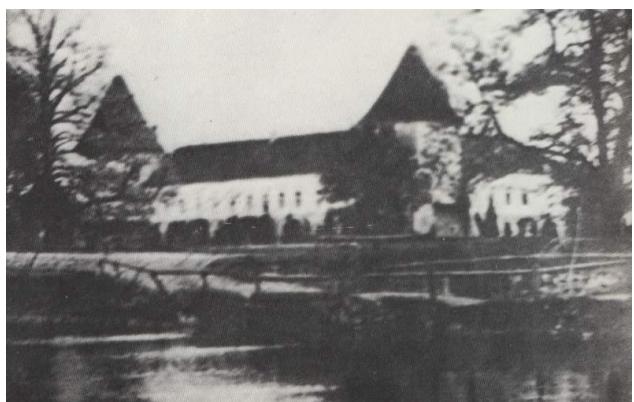
Pobuna u Kerestincu

"Rat je surov. Surov je i partizanski rat. Svi mi, htjeli ne htjeli, moramo sudjelovati u surovostima. Nismo krivi, ne ratujemo zato što volimo rat i ratne surovosti, ratujemo jer su nas prisilili da ubijamo ako hoćemo živjeti. Rat je najveća tragedija ljudskoga roda. Pogotovo je rat tragedija za ljude koji su odgojeni u pacifističkom i antimilitarističkom duhu, za ljude koji mrze odoru kao pojам i koji su nagonski i svjesno protivnici svakog nasilja. Takvi su upravo komunisti. Bili smo đaci ili radnici, seljaci ili studenti, i uvijek smo smatrali da je pacifizam jedan od bitnih uvjeta naših gledišta o svijetu i naše ideologije. I sada tako smatramo, a ipak smo prisiljeni nositi odore, iako partizanske, da budemo vojnici, iako narodni, da ratujemo, iako u oslobođilačkoj borbi, da ubijamo, iako stvarne i najveće neprijatelje čovječanstva. Jer mi nismo apstraktni pacifisti. Ne zadovoljavamo se miroljubivim izjavama i lijepljenjem mirotvornih plakata. Kao komunisti, navikli smo boriti se protiv korijena društvenih zala, jer dok se ne iskorijene uzroci dotle se ne može iskorijeniti ni samo zlo. A zato je uvijek potrebna krv, naša i njihova, a tragedija ostaje tragedija i uvijek će to biti dokle god čovjek bude ubijao čovjeka." - Ivan Šibl, Sjećanja

Sadržaj:

Stanje u Kerestincu.....	3
Planovi za oslobođenje zatočenika iz Kerestinca	6
Uspjela akcija zatočenika u logoru i neuspjeli prihvati.....	11
Bitka i tragedija.....	21
Zatočenici iz logora u Kerestincu koji su strijeljani 9. jula 1941.....	30
Zatočenici koji su sudjelovali u akciji oslobođenja iz logora u Kerestincu 13/14. jula 1941.....	32
Ubijeni sudionici akcije spašavanja zatočenika iz logora u Kerestincu 13/14. jula 1941.....	46

Stanje u Kerestincu

U koncentracioni logor Kerestinec prvi su komunisti stigli sredinom maja 1941. U taj su logor, naime, prebačeni komunisti koje je krajem marta uhapsila policija Banovine Hrvatske, a doveden je i dio komunista koje su od 10. aprila hapsile ustaše.¹ Tako se u početku u Kerestincu našlo zatvoreno pedesetak komunista i antifašista, koji su bili smješteni u centralnoj zgradi bivšega dvorca. Ukratko su počele pristizati nove grupe komunista uhapšenih u Zagrebu i pojedinim drugim mjestima, tj. kotarima (Travniku, Vinkovcima, Bijeljini). Početkom jula u Kerestincu se nalazilo više od 100 komunista i antifašista.² Među njima je bio veći broj partijskih i sindikalnih rukovodilaca i komunista intelektualaca, poznatih javnih i kulturnih radnika (vidjeti popis zatočenika u prilogu).³

Kako je već rečeno, u Kerestinec od druge polovice aprila stižu grupe drugih »nepočudnih osoba«, poglavito Srba i Židova. Početkom maja bilo je oko 300 takvih zatočenika, koji su zatim preseljeni u druge ustaške logore, u prvom redu u Gospić i »Danicu« kraj Koprivnice. Odatle će kasnije neki biti preseljeni u Jasenovac i ondje gotovo svi pogubljeni.⁴

Sjećanja preživjelih logoraša iz Kerestinca svjedoče o karakteru zatvorskog režima i o tome kako su robijaši uspjeli vrlo dobro organizirati dnevni život.

Napad Trećeg Reicha na Sovjetski Savez, 22. juna, uzima se i ovdje kao važan međaš u politici i odnosu uprave logora prema komunistima zatvorenicima. Dotle je, naime, život u logoru bio »koliko-toliko, podnošljiv«.⁵

Posebno se to ogledalo u mogućnosti posjeta obitelji i prijatelja, uglavnom iz Zagreba, pojedinim zatvorenicima. Dobivanje hrane, rublja i određene literature za čitanje uveliko je

¹ O ustaškom logoru u Kerestincu najviše je pisao Zvonimir Komarica, jedan od preživjelih komunista koji su se probili u bijegu 13/14. jula. Osim spomenute knjige *Grobovi bez sjena* on je sličan tekst objavio pod naslovom *Kerestinec*, u ediciji *Ustanak naroda Jugoslavije* (knj. III Beograd, 1963, str. 212-235). Isti je tekst, s manjim korekcijama i dopunama, objavljen u *Zborniku sjećanja - Zagreb 1941-1945*, sv. 1, str. 259-273 (ovde se navodi taj prilog). Komarica je napisao i niz manjih napisa o Kerestincu

² Zvonimir Komarica, *Grobovi bez sjena*, str. 13. i d.; Ivan Šibl, n. dj., str. 405. i d.

³ Zvonimir Komarica, *Grobovi bez sjena*, str. 18. i d. Donosi osnovne biografske podatke o navedenim zatočenicima.

⁴ Grada za povijest NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, sv. I, str. 21.

⁵ Zvonimir Komarica, *Kerestinec*, str. 261. S obzirom na mogućnosti bježanja iz logora, jer su neki zatvorenici odlazili u Zagreb i Samobor zbog liječničke pomoći i tako mogli jedno vrijeme izmaknuti pažnji stražarske pratnje, Komarica navodi: »Bio je prihvaćen zaključak da se individualno ne bježi, kako se ne bi pogoršao položaj ostalih, a i sačuvala kohezija kolektiva. Više drugova, naročito bolesnici, imali su mogućnost da pobegnu« (n. dj., str. 266). Isto navodi i jedan od zatočenika Vlado Mađarević, *Zapis iz Kerestinca, Zbornik sjećanja - Zagreb 1941-1945*, sv. I, str. 281.

olakšavalo izdržavanje sve neizvjesnijega zatočeništva.⁶ Pojedine osobe, uglavnom supruge nekih zatvorenika, dobole su propusnice za posjete logoru. Franjica Budak, supruga Divka Budaka, uspjela je dobiti permanentnu propusnicu, pa je mogla češće posjećivati logor. Posredstvom nje Rade Končar je održavao vezu s komunistima u logoru.⁷

Budući da su neki komunisti u vrijeme robijanja prije rata stekli znatno iskustvo u životu i radu na robiji, u Kerestincu je život logoraša bio od početka vrlo dobro organiziran. Sve se to radilo pod vidom tzv. ekonomске zajednice. Odmah je organizirana kolektivna prehrana, kojom su potpuno upravljali zatvorenici. Organizira se ideoološko-politički i obrazovni rad putem posebnih tečajeva. Glavni predavači bili su Prica, Keršovani, Cesarec i Adžija.⁸ Prema raspoloživim podacima, može se zaključiti da su zatvorenici u Kerestincu bili, u osnovi, upoznati s pripremama KPJ za oslobođilačku borbu. Tako je Franjica Budak uspjela prenijeti u logor ilegalni organ CK KPJ »Proleter« (br. 3-4-5, 1941) u kojem je bio objavljen materijal o Majskom savjetovanju rukovodećeg aktiva KPJ u Zagrebu. Taj se materijal proučavao po grupama.⁹

Njemačka agresija na Sovjetski Savez unijela je promjene i u dotadašnju svakodnevnicu kerestinečkih robijaša. O tim promjenama Zvonimir Komarica iznosi ovo sjećanje:

»Vijest o napadu Njemačke na SSSR primljena je u logoru s nadama u brzu pobjedu Crvene armije. To je bilo osobito izraženo kod nas mlađih. Prevladavala je parola: 'Ovo je početak svršetka'. Optimizam starijih drugova bio je uzdržljiviji. Uglavnom su sve procjene tadašnje situacije nosile pečat vjere u snagu Crvene armije i želja da se brzo ostvari sloboda.

Sve, a pogotovo nas mlađe, iznenadila je procjena situacije koju je tada dao Otokar Keršovani. I danas, nakon toliko godina, u ušima mi odzvanjaju tiho, ozbiljno izgovorene i nekim vizionarskim pogledom popraćene riječi: 'Drugovi, ovo će biti duga i teška borba!'

Rat Sovjetski Savez - Njemačka donio je niz promjena u režimu logora i time naš život u logoru značajno izmijenio nagore. Izmijenjeni su stražari, koji su se s vremenom i sticajem prilika bili nekako zbljižili s nama komunistima. U toku dana bio je zabranjen izlazak iz sobe, osim u posebno određene sate za šetnju. Uveden je nov režim posjeta, primanja paketa i slično. Članovi obitelji vise nisu smjeli krišom ulaziti u logor, pa ni približavati mu se. Policajcima se, krišom, plaćala usluga da nešto prenesu zatvorenicima ili da koga propuste.«¹⁰

Zaoštreni zatvorski režim unosi još veću neizvjesnost. U subotu 5. jula odvedena je iz logora prva grupa komunista. To su bili: Božidar Adžija, Alfred Bergman, Simo Crnogorac, Otokar Keršovani, Ivan Korski, Ivan Krndelj, Ivo Kuhn, Ognjen Prica, Zvonimir Richtman i Sigismund Kraus. Istoga dana vraćen je Krndelj, a odveden Viktor Rosenzweig.¹¹ U

⁶ Vlado Mađarević, n. dj., str. 278. i.d.

⁷ Franjica Budak, n. dj., str. 291.

⁸ Osim navedenih sjećanja Komarice i Mađarevića, o tome usp. i: Dragutin Dakić, *iz Kerestinca, Zbornik sjećanja - Zagreb 1941-1945*, sv. I, str. 275-276

⁹ Zvonimir Komarica, *Grobovi bez sjena*, str. 48.

¹⁰ Zvonimir Komarica, *Kerestinec*, str. 264.

¹¹ Isto, str. 265.

Kerestincu se vjerovalo da su ih odveli u neki drugi logor. Znalo se za »Danicu« i Gospić. Međutim, u četvrtak 10. jula poslije podne logoraši su saznali da su prethodnog dana desetorica odvedenih komunista strijeljani.¹² Kako su javljali ustaški oglasi, što su toga dana bili izljepljeni po Zagrebu a uskoro i cijeloj NDH, oni su od »Pokretnog prijekog suda« osuđeni na smrt kao »duhovni začetnici« ubojstva zloglasnoga policijskog agenta Ljudevita Tiljka.¹³

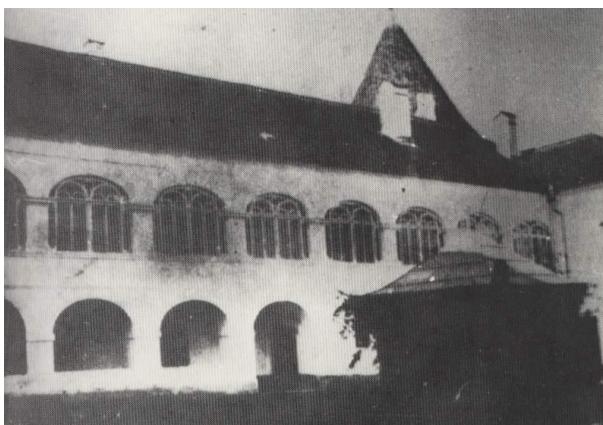
Strijeljanje desetorice komunista iz Kerestinca nedvojbeno je pokazivalo kamo vode daljnji postupci ustaša.¹⁴ Zbog toga je to istodobno bio i posljednji signal za organiziranje akcije spašavanja zatočenika.

¹² Isto. Prema podacima iz Urudžbenog zapisnika Redarstvene oblasti za grad Zagreb, Adžija i ostali odvedeni iz Kerestinca »prepraćeni su redarstvu u Gospic« istoga dana. Zatim se navodi da su 9. jula Adžija, Keršovani, Priča, Crnogorac, Bergman i Kuhn »dopraćeni« u Zagreb. (Podatke dobio od Mladena Plovanića.)

¹³ *Grada za povijest NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, knj. 1, str. 97-98.

¹⁴ Ustaško Ravnateljstvo za javni red i sigurnost izdalo je okružnicu kojom se naređuje svim područnim organima u NDH da se oglasi o strijeljanju »izvjese na svim istaknutim mjestima« (AIHRPH, NG, kut. 244, f. 8).

Planovi za oslobođenje zatočenika iz Kerestinca

Ideja o oslobođenju utamničenih komunista i antifašista u Kerestincu postojala je, po svoj prilici, već od samog uspostavljanja logora. Oslobođenje gotovo stotinu zatočenika nadomak Zagreba i u vrijeme dok se provode pripreme za oružanu borbu značilo bi, samo po sebi, vrlo značajnu i veliku akciju koja bi imala snažan odjek. O potrebi izvođenja te akcije zasigurno nije bilo dvojbe ni u rukovodstvu KPH ni u Mjesnom komitetu u Zagrebu.

Odluku o poduzimanju akcije oslobođenja zatočenika iz Kerestinca rukovodstvo KP Hrvatske donijelo je na sjednici 10. jula. Na to je, svakako, neposredno utjecala vijest o strijeljanju desetorice komunista 9. jula. Evo što o tome kaže Karlo Mrazović, član Političkog biroa CK KPH, koji je sudjelovao na toj sjednici i bio zadužen za ostvarenje te odluke:

»Sastanak na kojem je donesena odluka o organizaciji spašavanja kerestinečkih zatočenika održan je 10. srpnja. Pamtim to po tome što sam, odlazeći na taj sastanak, na Jelačić placu, vidio plakate koji su obznanjivali strijeljanje Keršovanija, Adžije, Price i drugova, a poznato je da su plakati izlijepljeni upravo 10. srpnja ujutro.

Sastanku su prisustvovali Končar, Popović, vjerojatno Hebrang i ja i možda još netko. Dopuštam da je to bio sastanak operativnog rukovodstva, premda je mogao biti i sastanak Politbiroa CK KPH . . .

Svi smo se odmah složili da se akcija spašavanja drugova iz Kerestinca odmah organizira. Na Kerestinec je trebalo ići ranije, ali o tome, koliko ja znam, u rukovodstvu nije bilo govora . . . Pala je odluka da je budem organizator, jer sam imao određena iskustva. (Bio sam španski borac, a i organizirao sam već kojekakve stvari, itd.)«¹⁵

Budući da se takva akcija mogla organizirati samo uz pomoć zagrebačke partijske organizacije, tj. angažiranjem dijela komunista i skojevaca, određeno je da se uz Mrazovića uključi član Mjesnog komiteta Marko Belinić.¹⁶ On je, naime, u zagrebačkom partijskom rukovodstvu bio zadužen za veze i rad s partijskim organizacijama na području kotara Zagreba Vanjskog, te za kotare Samobor, Veliku Goricu i Sv. Ivan Zelina. Planiralo se da se u organiziranju akcije angažiraju komunisti iz zapadnog dijela zagrebačkog kotara, tj. iz općina Zaprešić, Pušća i Brdovec, te s područja samoborskog kotara.¹⁷

¹⁵ Karlo Mrazović, Zašto nisam bio obaviješten, »Vjesnik - 7 dana,« 9. I 1982. Razmaci od tri točkice u citatu su Mrazovićevi.

¹⁶ Isto; Marko Belinić, »Akcija »Kerestinec«, »Borba«, 21. VI 1981. Objavljeno kasnije u Belinićevoj knjizi *Put kroz život*, Zagreb 1985, 54—75.

¹⁷ U zapadnom dijelu zagrebačkog kotara i u samoborskom kotaru bilo je oko 65 članova KPH u ljetu 1941 (Ivan Jelić, n. dj., sv. II, str. 31).

Mrazović i Belinić započeli su pripreme 11. jula. Otišli su u Podsused, gdje je određeno mjesto za rukovođenje pripremama.¹⁸ Belinić je 11. i 12. jula obišao obližnja sela, da se poveže s tamošnjim komunistima i pribavi oružje za izvođenje akcije. Među ostalim, sastao se s Josipom Tucmanom, Pavlom Videkovićem i Pavlom Lončarom, rukovodiocima partijskih organizacija na području općina Zaprešić, Brdovec i Pušća.¹⁹ Belinić ih je upoznao sa zadaćom akcije u koju treba da se uključe, a za koju će se naknadno odrediti trenutak izvođenja. Sto se tiče oružja, kao s glavnim izvorom računalo se s uskladištenim puškama i municijom u općinskoj zgradbi u Brdovcu. Postojala je mogućnost da se lakše dođe do tog oružja zbog veze koja je postojala s općinskim stražarom. Također, postojala je i mogućnost kupnje manje količine oružja.²⁰ Smatrala se realnom i mogućnost da se dio oružja kriomice prebaci u sam logor u Kerestincu. U to se vrijeme, naime, prevozio šljunak iz Save u logor, što su obavljali seljaci svojim kolima.²¹

Nakon osiguranja tih nužnih uvjeta za izvođenje akcije, tj. organiziranja ljudi i mogućnosti nabave oružja, Mrazović je izradio plan akcije. Osnovni elementi toga plana bili su ovakvi:

1. Akcija uzimanja oružja u Brdovcu izvela bi se noću 14/15. jula.²² Oružje bi se prebacilo u blizinu Kerestinca, tj. preko Save, južno.
2. Ovisno o trenutku početka akcije, dio tog oružja prebacio bi se u logor.
3. Pod rukovodstvom Mrazovića i Belinića organizirana grupa za akciju napala bi logor izvana, tj. njegovu stražu. Istodobno bi zatočenici poduzeli akciju iznutra.
4. Zamišljena su dva pravca probaja zatočenika nakon izlaska iz logora: a) preko Pokuplja na Petrovu goru, b) preko Žumberka, iza Karlovca, na Kordun. Tu bi akciju trebalo izvršiti najbržim maršom.
5. Predviđeno je da se akcija izvede u noći 15/16. jula.²³ U međuvremenu je Operativno rukovodstvo uspostavilo vezu sa zatočenicima u Kerestincu. Končar je preko Franjice Budak 11. jula prenio poruku da se priprema organizacija bijega.²⁴ Poručeno je zatočenicima da budu spremni. Prema sjećanju Franjice Budak, Končar je poručio Divku Budaku »neka s najpouzdanim drugovima organizira bijeg unutra, a izvana će Partija pripremiti sve, dočekati

¹⁸ Mrazović i Belinić su »bazu« za pripreme akcije odredili u kući člana KP Mike Smrekara na periferiji Podsuseda, prema Zaprešiću (Marko Belinić, n. dj., 21. VI 1981; Karlo Mrazović, n. dj.).

¹⁹ Marko Belinić, n. dj., 22. VI 1981.

²⁰ Isto; Karlo Mrazović, n. dj.

²¹ Karlo Mrazović, n. Dj.

²² Akcija zapljene oružja u općinskoj zgradbi u Brdovcu uspješno je izvedena 17. IV 1942. Izveli su je borci novoosnovanoga Prvog zagorskog partizanskog odreda i tom prilikom zaplijenili više od 40 pušaka (Pavle Žukina, *Osnivanje i djelovanje Prvog zagorskog partizanskog odreda*. Zbornik: *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji*, Varaždin, 1976, str. 333; *Hrvatsko zagorje u revoluciji*, Zagreb, 1981, str. 131).

²³ Karlo Mrazović, n. dj.; Marko Belinić, n. dj., 24. VI 1981.

²⁴ Zvonimir Komarica, *Kerestinec*, str. 265—266.

ih kamionima i odmah otpremiti dalje. Dan i sat kad trebaju to izvesti, razoružati stražu i ostalo, naknadno će im se javiti, a dotle sve unutra da organiziraju.«²⁵

Kako se vidi, rukovodstvo KPH je akciju oslobođenja zatočenika iz Kerestinca smatralo značajnom i odgovornom zadaćom. Pripreme koje su obavljene pokazuju da se veoma ozbiljno i planski pristupilo njezinu organiziranju.²⁶

Međutim, neovisno o planu i pripremama koje je obavilo rukovodstvo KPH, izvođenje akcije razmatrano je i u Mjesnom komitetu. Činjenica je, naime, da je sekretar komiteta Rob znao da akciju organizira najviše partijsko rukovodstvo. Ako nije bio na sjednici rukovodstva KPH 10. jula, njega su, po svoj prilici, Končar ili Popović odmah upoznali s odlukom. To je i logično kada se ima na umu da je u akciji planirano sudjelovanje zagrebačkih komunista i sa spomenutih područja, s kojima je inače, po zaduženju, održavao vezu i koordinirao rad Mjesni komitet Zagreba.

Odluka u Mjesnom komitetu da se organizira akcija oslobođenja zatočenika iz Kerestinca donesena je na sjednici 11. jula, kojoj je prisustvovao i Kopinič. Ta je odluka bila, zapravo, jedan od rezultata pritiska koji je Kopinič tada vršio na Mjesni komitet, kvalificirajući ga kao privremeno središnje partijsko rukovodstvo. Logično je bilo da je Kopinič argumentaciju za svoj postupak tražio odmah u poduzimanju većih akcija, koje bi trebale djelovati spektakularno u odnosu prema dotadašnjim akcijama i potvrditi opravdanost njegovih postupaka. Prema zamisli koju je izložio na sjednici Mjesnog komiteta, trebalo je pokrenuti ove akcije:

1. Organiziranje akcije oslobođenja zatočenika iz Kerestinca.
2. Miniranje zagrebačke radio-stanice, tj. njezina odašiljača.
3. Organiziranje diverzija na željezničkim prugama.
4. Uspostavljanje veza s komunistima u pojedinim mjestima i njihovo organiziranje u partizanske odrede.

Mjesni komitet je na spomenutoj sjednici prihvatio Kopiničev prijedlog kao svoj plan akcija. Najveće se značenje pridavalo kerestinečkoj akciji, pa o tome na istoj sjednici posebno diskutiralo.¹⁶ Odlučeno je da tu akciju treba prvu izvesti. Kopinič je napravio plan, koji je bio prihvaćen.¹⁷ Njegov plan imao je ove osnovne elemente:

1. Predložio je Maleševića kao rukovodioca akcije.²⁷
2. Mjesni komitet je bio dužan osigurati dvadeset ljudi i naoružanje, te sanitetski materijal i hranu za četiri dana.
3. Trebalo je obavijestiti zatočenike da u dogovorenom trenutku organiziraju napad na stražu iznutra, a istodobno će to grupa od dvadeset naoružanih ljudi uraditi izvana.
4. Nakon proboga iz logora svi bi se uputili u Samoborsko gorje, gdje bi se rasporedili i organizirali u partizane i diverzante, koji bi izvodili oružane akcije.

²⁵ Franjica Budak, n.dj., str.293.

²⁶ Belinić navodi da je Končar bio oduševljen predloženim planom kada ga je o njemu izvijestio u nedjelju 13. jula (Marko Belinić, n.dj., 24. VI 1981).

²⁷ Prema Kopiničevu podatku, Malešević je od Martinija dobio »tačan nacrt logora i sve potrebne podatke«

5. Akcija bi se izvela u noći 13/14. jula.

Odlučeno je da se o tom planu i akciji ne obavijesti rukovodstvo KPH.²⁸

Također, na istoj je sjednici odlučeno da se istodobno izvede i akcija miniranja odašiljača zagrebačke radio-stanice u Otku, na desnoj obali Save.

Kako se vidi, plan Mjesnog komiteta bio je, u prvom redu, Kopiničeve djelo. On je bio izuzetno zainteresiran da se akcija izvede Što hitnije, pa je i planirano da to bude u roku 48 sati. Proistjecalo je da Mjesni komitet treba da, u stvari, samo pomogne u realizaciji tog plana. Članovi Mjesnog komiteta nisu znali da i rukovodstvo KPH priprema istu akciju. Međutim, Rob je to znao i ta ga je činjenica, svakako, mogla opterećivati. Najednom je bio suočen s činjenicom da je sve to što poduzimaju Kopinič i Mjesni komitet svojevrsna antipartijska akcija koja se vodi »iza leđa« najvišega partijskog rukovodstva. Prihvatanje prekida veze s CK KPH i preuzimanje uloge »privremenog rukovodstva« bilo je antipartijski postupak kojemu je tako zamišljena kerestinečka akcija davala još veću težinu. Posrijedi je bilo poduzimanje vrlo konkretnog i odgovornog čina.

Prema podacima koje je Rob naknadno iznio u sjećanjima, zajedno s Mirkom Vanićem, on je, unatoč Kopiničevoj prijetnji da se akcija ne smije otkriti rukovodstvu KPH, to učinio i obavijestio Končara. To je moglo biti već 11. jula, tj. istoga dana kada su se sastali Kopinič i Mjesni komitet, ili sutradan. Prema Robovim riječima, Končar mu je na njegovo saopćenje odgovorio: »Vi radite kako mislite, ali to što radite ne valja, jer je to antipartijski rad i CK KPJ će odlučiti da li ima pravo Valdes ili CK KPH. Akciju za Kerestinec izvedite ako ste je već organizovali.«²⁹

Za Končara i rukovodstvo KPH bilo je to, svakako, veliko iznenađenje, to više što je i to bilo vezano s Kopiničem. Ta je Činjenica nedvojbeno pokazivala da je Kopinič nastavio i pojačavao svoju akciju sumnjičenja rukovodstva KPH i da poduzima određene akcije mimo njega. Shvatljivo je, zbog toga, da je dramatično suočenje na sjednici CK KPH 13. jula moglo još vise dobiti na oštrosu. Rukovodstvo KPH suočilo se na toj sjednici, zapravo, s gotovim činom, tj. Kopiničevim planom, to vise što je on potvrđen obaviješću da su sve pripreme izvršene i da se iste noći poduzima akcija. Preostalo je ili se odlučno suprotstaviti takvu pokušaju ili ga prihvati. ³⁰ U izvještaju koji je Popović 17. jula, tj. neposredno poslije kerestinečke akcije, poslao Centralnom komitetu KPJ taj je trenutak opisan ovim riječima:

²⁸ Cenčić iznosi Kopiničev podatak prema kojemu izlazi da je on zajednički s CK KPH planirao akciju oslobođenja zatočenika iz Kerestinca: »Kopinič kaže da je slijedećeg dana nakon strijeljanja Keršovanija, Adžije, Price, dakle, 10. jula, održao u Zagrebu, u stanu Branka Maleševića, sastanak sa rukovodicima KP Hrvatske. U stvari, na sastanku je bilo Operativno rukovodstvo: Popović, Končar i Hebrang, zatim šef tehnike Pap i sekretar MK Zagreba Rob, pored Kopiniča i Maleševića. On tvrdi da se već na tom sastanku raspravljalio o pripremama akcije za spašavanje zatvorenih komunista i simpatizera iz Kerestinca« (Vjenceslav Cenčić, n. dj., sv. I, str. 228). Međutim, takva sastanka nije bilo. Cenčić nekritički prihvata taj Kopiničev podatak, da bi ga zatim nesvesno demantirao, s pravom ustvrdivši da je sjednica rukovodstva KPH od 13. jula bila prva kojoj je prisustvovao Kopinič (isto, str. 236).

Također je neosnovan Kopiničev podatak da se on sastao posebno s Končarom radi akcije Kerestinec, a koji saopćuje Darko Stuparić, *Kerestinečka tragedija*, objavljeno u: Vladimir Dedijer, *Prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, sv. 2, str. 445.

²⁹ Antun Rob - Mirko Vanić, n. dj., str. 289

³⁰ Pokušavajući argumentirati svoju tezu da je Končar »preuzeo ulogu glavnog organizatora akcije«, Cenčić se poslužio krivotvorenjem pojedinih izvora, u prvom redu Beliničevih sjećanja (Vjenceslav Cenčić, n. dj., sv. I, str. 249, i d.). Time je Cenčić nastojao podržati Kopiničevu tvrdnju da je on bio »samo inicijator«

»Mi smo uz ostalo pripremali akciju za oslobođenje drugova iz Kerestinca. Tu smo uglavnom bili angažovali drugove seljake iz okoline. Bumbar iz MK (Rob, op. I. J.) je znao za to. Međutim, 'čovjek iz vazduha' je u dogovoru sa oba Bumbara (Rob i Malešević, op. I. J.), po svoj prilici da nas preduhitri, njima dvojici dao nalog da tu akciju organizuju bez našeg znanja. Mi smo za to ipak doznali i nastojali da utičemo da se što bolje pripremi, ali je bilo kasno. Održali smo s njima sastanak na kome su nas obavijestili da su u blizini Kerestinca prebacili 18 naoružanih drugova iz Zgb., da su angažovali i nešto seljaka i da su obavijestili drugove u Kerestincu da će te noći biti izvedena akcija. Mi smo izrazili sumnju u uspjeh, jer se cijela stvar pripremala na brzinu. Doveli su nas u vrlo nezgodan položaj i prečutno smo pristali da se izvede akcija. Ja mislim da smo tu pogriješili (naročito znajući Bumbara iz MK i njegove organizatorske sposobnosti), bez obzira da li su oni i pored naše zabrane htjeli ići u akciju ili ne.«³¹

akcije i da s njom druge veze nije imao (isto, str. 258-259). Međutim, koliko je Kopinić bio uključen u akciju Kerestinec, tj. u plan MK i njegovu realizaciju, to je najjasnije on sam potvrdio u spomenutom izvještaju Titu, krajem jula, gdje kaže: »U tančine je bilo razrađeno kako da postupe ljudi unutra, a kako da se izvede jednovremeni napad izvana« (isto, str. 256; dokument br. 29). Dakako, riječ je o planu s kojim Končar nije mogao imati nikakve veze.

Također ne стоји Cenčićev podatak da je Vicko Krstulović bio na sjednici rukovodstva KPH 13. jula (isto, str. 242-243). Krstulović je, kako sam navodi, bio u Zagrebu na sjednicama rukovodstva KPH 8-10. jula (V i c k o Krstulović, n. dj.). Vratio se u Split 11. jula (D r a g o G i d i ē, *Dalmacija 1941.*, Zagreb, 1959, str. 203). Cenčić se poziva i na članak Milana Munara da je Končar 10. jula znao »za odluku Mjesnog komiteta« o izvođenju akcije Kerestinec. Končar je, naime, taj dan rekao Muharu da sudjeluje u akciji, što je ovaj prihvatio, i zatim ga povezao s Mrazovićem. Riječ je, međutim, o Končarevu uključivanju Munara u plan rukovodstva KPH, koji je iniciran na sjednici 10. jula, i u vezi s čim je Končar odmah vršio određene pripreme (Milan Muhar Mićun, *Končar je znao za odluku Mjesnog komiteta*, »Vjesnik«, 27. IX 1981).

³¹ Usp. i: Vladimir Bakarić, *Neuspjeh u Kerestincu*, *Zbornik sjećanja - Zagreb 1941-1945*, sv. I, str. 299-302.

Uspjela akcija zatočenika u logoru i neuspjeli prihvati

Suočeno s planom Mjesnog komiteta, rukovodstvo KP Hrvatske odustalo je od dalnjeg rada na vlastitom planu oslobođenja zatočenika iz Kerestinca. Kako se vidjelo, Kopinić i Rob su na sjednici 13. jula prezentirali svoj plan kao gotov čin od kojega ne može biti odstupanja. Naime, uvjeravali su prisutne članove rukovodstva KPH da su sve pripreme izvršene, što je značilo da su već na svoje odredište otišle udarne grupe, da su angažirani neki seljaci i da su zatočenici obaviješteni da akcija počinje iste noći, 13/14. jula. Prema tome, rukovodstvo KPH našlo se u položaju da nema nikakve uloge u ostvarivanju tog plana. Ono je, zapravo, bilo isključeno iz planirane akcije. S druge strane, bilo je i prekasno da dade neki značajniji vlastiti doprinos, koji bi utjecao na to da se akcija organizira što uspješnije. Ta je činjenica mogla osobito pogoditi Končara, koji je osobno bio saživljen s idejom oslobođenja drugova iz Kerestinca i zdušno počeo raditi na pripremama za njezinu realizaciju. Suočio se, međutim, s činjenicom da su se te pripreme morale napustiti jer im je bio suprotstavljen gotov Kopinićev plan, čija je realizacija već počela. Preostalo je samo da se pomogne koliko se može, jer je posrijedi bila značajna akcija, a to je, dakako, nalagala i ljudska i partijska dužnost. Končar se nije predavao, jer je čitavim svojim bićem bio čovjek od akcije.

Međutim, veoma malo se moglo učiniti. Končar je tako, prema raspoloživim podacima, već 13. jula ujutro, nakon Robove obavijesti o Kopinićevu planu posredstvom Mjesnog komiteta, otišao s Robom do Franjice Budak da ona prenese poruku u Kerestinec da akcija počinje iste noći. Akcija bi, prema spomenutom planu, započela u 24 sata, kada bi se izvana izveo napad na stražu. Poručeno je da istodobno krenu u akciju zatočenici kako bi razoružali stražu iznutra.³² Iz podataka koje iznosi Belinić može se zaključiti da je Končar u tom trenutku još imao nade u ostvarenje plana rukovodstva KP Hrvatske, tj. bio je zainteresiran da se akcija što temeljitije pripremi, ne uvjetujući je izuzetnom hitnošću. U tom slučaju poruka koju je trebalo da prenese Franjica Budak u Kerestinec mogla bi se na vrijeme poništiti, jer se održavala dobra veza s Kerestincem. Belinić, naime, navodi da je s Končarom imao dogovoren sastanak 13. jula poslije podne, da ga obavijesti o planu akcije koji su izradili Mrazović i on. Navodi da je Končar, kako je već rečeno, bio oduševljen tim planom, ali mu je rekao da se trebaju navečer ponovo sastati. Na drugom sastanku, navodi Belinić, Končar je pokazivao sasvim suprotno raspoloženje. Obavijestio je, naime, Belinića da akcija počinje u pola noći, tj. za nekoliko sati, »sve je već gotovo«, te da poruči Mrazoviću da ide u Varaždin, tj. na novi zadatok. Na pitanje iznenađenoga Belinića što je s planom rukovodstva KPH, Končar ga je uputio Robu da »s njim sve uređi«.³³ Ovi Belinićevi podaci omogućuju da se potpunije osvijetli raspoloženje Končara i ostalih članova rukovodstva KPH. Belinić se, naime, s Končarom prvi put sastao prije dramatične sjednice rukovodstva KPH održane 13. jula poslije podne, na kojoj je došlo do suočenja s Robom i Kopinićem. Odlazeći na tu sjednicu, Končar

³² Zvonimir Komarica, *Kerestinec*, str. 266; Franjica Budak, n. dj., str. 293. Zanimljiv je za daljnja istraživanja Muharov podatak u spomenutom članku da je on 13. jula navečer, kad je išao na dogovoren zadatok na cestu Samobor-Kerestinec, susreo Franjicu Budak koja se upravo vraćala iz zatvora u Kerestincu. Iz Muharova podatka izlazi da je Budakova zapravo tek u nedjelju 13. jula navečer mogla dobiti uputu da prenese obavijest u Kerestinec o početku akcije. Po tome proistjeće, što je i logičnije, da su Končar i Rob tek poslije sjednice 13. jula otišli do Budakove i uputili je da prenese poruku u Kerestinec.

³³ Marko Belinić, n. dj., 24. i 25. VI 1981. U vezi s nekim Belinićevim podacima Mrazović postavlja određena pitanja, među ostalim i u vezi s porukom da ide u Varaždin: »Poslije svega, sumnjam da mi je Končar i poslao takvu poruku. Naime, ako se ima na umu optužba (Kopinića i MK), kako CK KPH ništa ne radi, onda je logično da je mene trebalo udaljiti s područja akcije, jer što tu ima raditi član Politbiroa. U protivnom ni optužba protiv CK nema osnove« (Karlo Mrazović, n. dj.).

je još mogao računati s planom rukovodstva KPH. Taj plan je, međutim, otpao nakon suočenja na sjednici s već gotovim i nametnutim planom Kopiniča i Mjesnog komiteta. Naime, u tom je trenutku već djelovaо mechanizam ostvarivanja tog plana, jer su se grupe za akciju već trebale nalaziti na terenu. Zbog toga je Končar i mogao s određenom ljutnjom obavijestiti Belinića, na drugom sastanku s njim, tj. poslije sjednice rukovodstva KPH, o novoj situaciji, nastaloj mimo njegove volje i utjecaja. Mogao ga je još jedino uputiti Robu kao organizatoru akcije.³⁴

Što se događalo u logoru u Kerestincu nakon primljene poruke da akcija oslobođenja počinje u noći 13/14. jula?

Iz raspoloživih podataka može se zaključiti da su nakon poruke koju je u logor prenijela Franjica Budak, te nedjelje 13. jula poslije podne, prenesene još neke dodatne obavijesti. Naime, na spomenutoj sjednici rukovodstva KPH istoga dana zaključeno je da Rob ode u Kerestinec i stupa u dodir sa zatočenicima. U samoj izjavi Roba pred komisijom CK KPJ u vezi s tim stoji: »Drugovi iz nacionalnog komiteta su posumnjali da će uspjeti (akcija, op. I. J.) i zato zaključuju da Bumbar (Rob, op. I. J.) ode u Kerestinec da izvidi kako stoji stvar preko Save i ako nisu do kraja saglasni zatvorenicima, da se ne izvede.« Prema sjećanju preživjelih zatočenika, mogle su biti posrijedi ove dodatne poruke:³⁵

1. Ugovoreni su vanjski znaci pomoću kojih će se zatočenicima signalizirati početak akcije. Prema sjećanju Zvonimira Komarice, dio jedne udarne grupe »trebalo je, navodno, da se prije pola noći pojavi s harmonikom na cesti prema glavnom ulazu u logor. Cilj je bio da svirkom i pjesmom privuče pažnju vanjskih stražara i omogući nastupanje grupi koja je imala zadatku da napadne stražu izvana. Ta je grupa izvršila zadatku. Mi smo u logoru Čuli zvukove harmonike.«³⁶ Prema podatku koji u sjećanjima donosi Dragutin Dakić, planiralo se da će se izvana »točno u pola noći napasti unutrašnju stražu i to na znak svjetla koje će zapaliti u parku logora drugovi koji će doći u pomoć i u isti trenutak će udariti na vanjske stražare.« Međutim, kako navodi Dakić, taj svjetlosni signal nije se pojavio.

³⁴ Svoj susret s Robom, koji je stanovao kod Maleševića, Belinić opisuje ovim riječima: »Došao sam u Makančevu. Vrata mi je otvorio 'Bumbar'. Kada sam ušao u sobu, tu je već sjedio Branko Malešević. Rekao sam 'Bumbaru' da me šalje Rade, da se dogovorimo o akciji na Kerestinec. Odmah je povиšenim tonom rekao:

'Sve je organizirano - akcija počinje danas u 12 sati u noći.'

'Kako? Pa mene Rade šalje da ti kažem naš plan!'

Na to će on:

'Ne treba meni vaša organizacija, ako možete nešto pomoći - pomozite, a ako ne - ne trebaš!'

Nisam klonuo, bio sam uporan da saznam kako je to organizirano i na koji način je došlo do izmjene direktive CK za akciju Kerestinec, koja je bila povjerena 'Ortegi' i meni. Ništa nisam od 'Bumbara' saznao.«

Belinić navodi da mu je Rob samo rekao da u 11 sati u noći dođe u Svetu Nedelju, gdje će ga čekan veza (n. dj., 25. VI 1981).

³⁵ Poruke su mogle stići u Kerestinec i posredstvom Maleševićeve grupe. Tako Faust Ljuba navodi: »U toku dana smo održavali kurirske veze s drugovima iz Zagreba, a mislim i s drugovima iz samog Kerestinca (...)«(Faust Ljuba, n. dj., str. 296). Belinić navodi da je prilikom susreta s Robom vidoio i Maleševića (bilj. 3).

³⁶ Zvonimir Komarica, Kerestinec, str. 266. Po svoj prilici je na mjestu podatak da su zatočenici mogli čuti zvuk harmonike, ali nije riječ o signalu za napad na stražu. Prema sjećanju Ignaca Dekanica Naceka, Člana SKOJ-a iz Kerestinca, on je dobio od Pavla Videkovića zadatku da u nedjelju 13. jula oko 10 sati navečer dođe u park kerestinečkog logora i ondje skriven čeka daljnji zadatku u akciji oslobođenja zatočenika. Dekanić je to učinio i tom prilikom zapazio u parku zapovjednika logora i nekoliko njegovih gostiju, koji su se zabavljali. Jedan od njih je svirao harmoniku, što upućuje na zaključak da se ona mogla čuti u logoru. (Dekanićevo sjećanje objavljeno je u: Mila i Brunović, Samobor, fotomonografija, Zagreb, bez god. izd., str. 229-230.)

2. Prema sjećanju Komarice, do zatočenika je doprla i obavijest da je njihov bijeg »organizirala Kominterna«, Što je u njih stvorilo »osjećaj povjerenja i samopouzdanja«. Takva obavijest mogla im se prenijeti samo u skladu s planom koji je izradio Kopinič.

Nakon poruka koje su stigle u logor, počele su užurbane pripreme za poduzimanje akcije. Partijsko rukovodstvo logora, koje je djelovalo kao »odbor ekonomске zajednice«, održalo je sastanak na kojem je donesena odluka o formiranju pet udarnih grupa koje će izvršiti akciju razoružavanja straže. Točno je svakoj grupi određen zadatak koji treba da izvrši. Za rukovodioce akcije određeni su Divko Budak i Andrija Žaja. Poslije devet sati navečer, kada se u sobama logora gasilo svjetlo, pojedinci su obaviješteni kojoj udarnoj grupi pripadaju i koji im je zadatak.

Akcija je započela nekoliko minuta poslije pola noći, kada su zatočenici domamili u jednu sobu stražara i svladali ga. Međutim, iz njegove je puške ipak opalio metak, na što su vanjski stražari započeli pucnjavu. Jedan metak usmrtio je komunista Petra Korasića. Izbio je žestok i munjevit sukob u kojem je zapovjednik logora Mladen Horvatin bio ranjen iz prve puške koju su zatočenici zaplijenili. »Pošto je zapovjednik logora Horvatin«, navodi Komarica u svom sjećanju, »ležao u krvi ranjen, a njegov zamjenik Mile Bujanović zarobljen, svi su se stražari po sobama i hodnicima predali, a vanjski, ostavši bez komande, prestali pucati.« Zarobljeni stražari svezani su i zatvoreni u podrum kule. Tako je akcija bila veoma brzo i uspješno izvršena. Već oko 0,30 sati, u ponедjeljak 14. jula, zatočenici su bili okupljeni kod glavnog ulaza u logor. Otvorivši vrata, izašli su iz logora. Otkriće da njihova akcija nije pomognuta izvana i da ih nitko nije dočekao izazvalo je neizvjesnost i zabrinutost.³⁷

Ako se uzme u obzir činjenica da su se zatočenici u Kerestincu sami oslobodili, tj. bez planirane pomoći izvana, onda je na mjestu zaključak da je njihova akcija uspjela iznad očekivanja. U njoj su se ispoljile i dobra organizacija i velika volja i hrabrost. To treba pogotovo imati na umu zbog činjenice da su zatočenici bili u pravom smislu riječi goloruki, a da se trebalo suočiti i obračunati s dobro naoružanim protivnikom.³⁸

Kako se pak odvijala vanjska akcija?

Kako je već konstatirano, Kopinič je od Mjesnog komiteta zahtijevao ljudstvo, oružje i drugi materijal za izvođenje akcije, kojom je rukovodio Malešević. Prema raspoloživim podacima, trebalo je da svi članovi Mjesnog komiteta sudjeluju u organiziranju akcije. Svakako, najviše su bili angažirani Rob i Češnjak, koji je inače prije rukovodio Vojnim komitetom i bio zadužen za vojna pitanja.

Prema podacima koje je pred istražnom komisijom CK KPJ iznio Antun Rob, u pripremi akcije u Zagrebu je sudjelovalo 18 ljudi. Malešević je, prema Robovim riječima, »primio sve ljude« 12. jula. Prema Robovu svjedočenju, u pripreme je bio uključen i Belinić, koji je primio ljude »tek u nedelju«, tj. 13. jula. On je, naime, prema Robovim riječima, »otisao u okolinu za seljake i rekao da može dati 12-15 seljaka«. Rob također navodi da je Maleševiću

³⁷ »Jedan od drugova«, navodi Komarica, »je dotrčao do barake gdje su bili zatvore-ni<j>č</j> najvećim dijelom Židovi - advokati. Vratio se razočaran, jer oni nisu pokazali da su raspoloženi poći s nama«.

³⁸ Komarica navodi da su od stražara oduzeta dva puškomitrailjeza, 14 pušaka, nešto bombi i nekoliko pištolja .

izjavio da ne izvode akciju ako misle da ne mogu, na što mu je ovaj odgovorio da može, pa se Rob s tim suglasio.

Prema zamišljenom operativnom planu, glavna koncentracija sudionika akcije trebalo je da bude nedaleko od Podsuseda. Ondje se, s Maleševićem, trebala okupiti grupa od 11 ljudi. Okupljali su se u nedjelju već od jutra. Iz svjedočenja nekih sudionika vidljivo je da je organizacija tog okupljanja donekle zatajila. Prema sjećanju Fausta Ljube, njega je Češnjak uputio da 13. jula lokalnim vlakom koji vozi u Samobor dođe na drugu stanicu poslije Podsuseda. Međutim, ondje nije našao ugovorenu vezu pa se uputio do sljedeće stanice, gdje se susreo s poznanikom Tiborom Zelinkom, članom MK SKOJ-a za Zagreb. »On me je«, navodi Faust Ljuba, »uputio do sljedeće javke koja se nalazila kod seoske crkve, kilometar dalje od pruge. Odatile sam se s nekolicinom drugova prebacio do obližnje šumice (bili smo obučeni kao izletnici pa nismo upadali u oči seljacima). Na tome mjestu smo se zadržali do noći. Vjerovatno nas je u tom provizornom logoru bilo petnaestak.³⁹ Vođa nam je bio ilegalac Branko Malešević. Od prisutnih sam poznavao samo Tibora Zelinku i Vladu Gluhaka, prijašnje poznanike iz sindikata i omladinske grupe. Tu su bila i dva bivša španjolska borca od kojih smo jednog zvali Romano. Sjećam se da je bio i neki pekarski pomoćnik koga su zvali Švabo. U toku dana Romano i još neki drugovi upoznavali su se s oružjem, a i nama su raspoređivali municiju. Malešević nas je upoznao s ciljem toga sastanka i naglasio da ćemo nakon oslobođenja zatvorenika iz Kerestanca, koji nije bio daleko od nas, formirati I zagrebački partizanski odred, koji treba da operira na prostoru oko Zagreba, Samobora i Karlovca. Očekivali smo i liječnika koji je trebao biti šef saniteta odreda. Znam da je bio određen moj poznanik dr Savo Zlatić, koji nije stigao na sastanak zbog pogrešnog dogovora.⁴⁰«

Doista, svjedočenje Save Zlatica potvrđuje da on nije dobio preciznu »javku«. Njega je Rob obavijestio da 12. jula dođe na Svačićev trg, gdje će dobiti upute za svoj sutrašnji odlazak u akciju. Zlatić je bio sekretar Rajonskog komiteta za Črnomerec. Već prije toga Rob mu je rekao da se pripremi, jer će »kao liječnik otici u partizane«. Zlatić je »od brojnih svojih kolega i simpatizera dobio (...) prilično velike količine sanitetskog materijala i medicinske instrumente za malu kirurgiju«. Sto kaže Zlatić o svom sastanku s Robom na Svačićevu trgu:

»Nisam siguran da li je spominjao Kerestinec, ako je to i spomenuo, nije mi rekao nikakvih drugih pojedinosti. U subotu, 12. VII. došao sam na Svačićev trg i po direktivi sjeo na jednu od klupa. Tada je Svačićev trg bio poput velikog kruga gdje su na rubu bile smještene klupe. Na mnogim klupama video sam da također sjede pojedini drugovi. Rob je obilazio od jedne klupe do druge i razgovarao s drugovima. Tako je došao i do mene, i rekao mi da sutra, u nedjelju, idem u partizane i da se spremam za akciju. Kao što sam već spomenuo, nisam siguran da li je spomenuo Kerestinec. Meni je dao zadatak da sa cijelokupnim sanitetskim materijalom i kirurškom opremom, koju sam već imao u ilegalnom stanu u Novomarofskoj ulici u Trešnjevcima, budem na prvoj željezničkoj stanici 'samoborca' prije Podsusedskog mosta, da držim u ruci 'Hrvatski narod', gdje će biti otkinuto slovo H. Dao mi je i lozinku s odgovorom koji se ne sjećam. Tu će me čekati veza i uputiti dalje . . .

³⁹ Zasigurno je riječ o dogovorenom broju od jedanaest članova grupe. Pitanje je samo jesu li se svi okupili, tj. dobili vezu, kao što je to bio slučaj sa Savom Zlatićem.

⁴⁰ Faust Ljuba, n.dj., str. 295-296.

. . . Moram priznati da mi se kao starom partijskom radniku nije sviđao način kako je Rob organizirao sastanak na Svačićevom trgu. Meni se je činilo da bi bilo mnogo jednostavnije da smo se mi svi već tada povezali i upoznali. Nije mi bila jasna ona šetnja Roba od klupe do klupe. Poznavajući još od ranije Roba kao čovjeka koji je, na primjer, govorio kako postoji realna mogućnost da u Zagrebu povodom 27 marta pokrenemo demonstracije sto hiljada ljudi, što je bilo sasvim nerealno, kao čovjeka koji je bio loš organizator i koji je govorio da će Crvena armija već za par mjeseci biti u Zagrebu, a moram priznati da sam se već na Svačićevom trgu nelagodno osjećao i da nisam bio uvjeren u dobru organizaciju našeg odlaska u partizane . . .«⁴¹

Zlatić je, sa svojom suprugom Lidijom, 13. jula ujutro krenuo vlakom u Podsused. Nosili su velik teret sanitetskog materijala. Uzalud su očekivali ugovorenu vezu. U Podsusedu se Zlatić susreo s Belinićem. »Upitao sam ga«, navodi Zlatić, »što da radim. Iz Markovog odgovora učinilo mi se da je nešto u organizaciji zakazalo. Na moj upit što da radim, rekao mi je da pričekam u Podsusedu i da će on doći da mi doneće daljnje direktive. Tada sam ja sa svojom drugaricom opet čekao u Podsusedu negdje u blizini stanice samoborca. (...) Konačno, nakon dugog čekanja, već pri kraju dana dolazi Marko i poručuje mi da se vratim u Zagreb i da u Zagrebu čekam daljnje direktive.«⁴²

Prema navedenim podacima Fausta Ljube, grupa je u toku dana održavala »kurirske veze s drugovima iz Zagreba«, a također misli da su se one održavale »i s drugovima iz samog Kerestinca«, odakle je saopćeno »da je sve u redu«. Pred noć grupa se prebacila na drugo mjesto, bliže cilju, tj. kerestinečkom logoru. Prema svjedočenju Andrije Muheka, španjolskog borca, člana te grupe, »grupa je predanila na rubu Stupničke Šume i poslije 23 sata krenula prema logoru, jer nije uhvatila vezu s grupom, koja je trebala donijeti oružje, a ni s vodičima«⁴³. Faust Ljuba pak navodi da su »očekivali dolazak veće grupe naoružanih seljaka. Govorilo se da će doći 40 seljaka s puškama.«

Na osnovi dosadašnjih istraživanja, može se utvrditi da su u toj Maleševićevoj grupi, uz njega, bili još ovi sudionici akcije: Faust Ljuba, Vlado Gluhak, Andrija Muhek, Tibor Zelinka, Josip Bezjak, Franjo Slović, nepoznati španjolski borac, jedan radnik iz Zagreba (Švabo). Grupi su trebali pripadati Savo i Lidija Zlatić, koji joj se nisu pridružili zbog pogrešno utvrđene veze.

Toj središnjoj grupi trebalo je da se pridruži preostala grupa sudionika akcije. Njihov je dolazak bio vrlo važan jer su oni bili znatno bolje naoružani. Dok je prva grupa imala »samo

⁴¹ Citat iz: Marko B e I i n i č, n. dj-, 27. VI 1981. Tri točkice u citatu su Zlatićeve.

⁴² Drugom prigodom Zlatić se u svojim sjećanjima ovim riječima osvrnuo na neuspjelu kerestinečku akciju: »Moram priznati da mi je način na koji je tadašnji sekretar mjesne partijske organizacije u Zagrebu organizirao akciju bio već u početku u najmanju ruku čudan i nerazumljiv. Kasnije kad sam pukom slučajnošću u tom 'oslobađanju' ostao živ, saznao sam da su sve one žrtve koje su tada pale, bile u stvari krvavi danak bolesnih ambicija nekolicine ljudi. Znam koliki je bio bijes Rade Končara zbog te neuspjele akcije, a koja je izvođena mimo njega i mimo CK KP Hrvatske, i to upravo tada kad je i on, s njemu toliko svojstvenim osjećajem odgovornosti i smislom za organizaciju, pripremao spašavanje drugova zatvorenih u Kerestincu. Duboko sam uvjeren da bi Rade svoj plan uskoro uspješno ostvario. Vjerojatno je i to bio razlog što su neki smatrali da moraju iskoristiti svoju vezu s Kominternom uz pomoć zagrebačke ilegalne radio stanice za »sticanje ličnih zasluga« (Savo Zlatić, Uz stranice partizanskog dnevnika 1941. i 1942. godina, Zbornik br. 3 Historijskog arhiva u Karlovcu - Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka Karlovac, 1971, str. 223-224).

⁴³ Usp. bilj. 6. 2J Zvonimir Komarica, Grobovi bez sjena, str. 80.

6-7 revolvera i 2-3 bombe⁴⁴, dotle je grupa koja se čekala imala, osim pištolja i bombi, i nekoliko pušaka. Ta je grupa krenula s Trešnjevke navečer oko devet sati. Prije i nije mogla krenuti upravo zato što je nosila oružje, koje je bilo skriveno u vrećama. Grupu su predvodili Ivan Culig i Kata Dumbović. Uz njih, prema raspoloživim podacima, u grupi su bili još Karlo Kovačić, Đuro Šimunović, Anton Pelin, Zoltan Brnad i Stjepan Tenjer.⁴⁵ Grupa je najprije stigla do Save (»Maraton«). Odande je čamcem prebačena na drugu stranu. To je bio čamac što ga je osigurala grupa koja je imala zadaću da minira radio-stanicu, što je također bio dio operativnog plana. U svojim sjećanjima član te grupe Vladimir Novak opisuje prebacivanje grupe s Trešnjevke ovim riječima:

»Rečeno mi je da s još jednim drugom 13. srpnja dođem na Savu, te da od Trnja do Gradskog kupališta, današnji teren 'Mladosti', dovučemo veliki čamac koji će nam dati jedan seljak. Sastali smo se u Trnju rano ujutro 13. jula. Uzeli smo čamac i počeli ga vući prema Gradskom kupalištu. Bio je to tako težak čamac da nam se činilo kao da je pun kamenja. Vukli smo ga cijeli dan i na odredište stigli tek oko devet sati navečer. Tu smo čekali do deset, do deset sati i trideset minuta kad je došla grupa drugova i jedna drugarica. Bila je to, kako sam kasnije saznao, Kata Dumbović. Nosili su vreće s oružjem. Išli su na Kerestinec da oslobole logoraše. Preko mosta nisu mogli zbog straže, i zato im je bio potreban čamac što smo ga nas dvojica dovukli. Na drugu obalu prebacili smo ih u dva puta.« Drugi vozač čamca Josip Vili pridružio se grupi.⁴⁶

Međutim, grupa koja je došla s Trešnjevke na desnu obalu Save, po svoj prilici u blizini Ježdovca, nije se uspjela spojiti s Maleševičevom grupom. Svakako, značajan je uzrok tome bio dosta kasni dolazak grupe. »Na cesti u blizini Kerestinca«, kako navodi Komarica, »vidjeli su kamion. Zaključili su, da je kamion ustaški i da je akcija propala, a oni da su 'blokirani'. Cijeneći po udaljenosti, što su je morali prijeći, razumljivo je da su zakasnili.«⁴⁷

Iz raspoloživih podataka može se utvrditi da se računalo i na pridruživanje grupe komunista i simpatizera iz okolnih sela, s kojima se bio povezao Belinić. Konstatirano je da je Belinić nakon drugog sastanka s Končarom, 13. jula navečer, došao u vezu sa sekretarom Mjesnog komiteta. Rob mu je, kako navodi Belinić, rekao »da našu organizaciju ne treba, već mi je dao samo vezu za 11 sati u noći da ako možemo nešto pomognemo«. Belinić je, kako dalje navodi, otišao »na vezu u Svetu Nedjelju kod crkve u zakazano vrijeme i čekao do 11,15. Međutim, veza nije došla.«⁴⁸

U vezi s tim treba navesti i sjećanje Josipa Tucmana, sekretara Kotarskog komiteta KPH za Zagreb-Samobor:

⁴⁴ Slične podatke daje i Muhek.

⁴⁵ Građa za povijest NOP-a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, sv. 1, str. 130; Zvonimir Komarica, Grobovi bez sjena, 80-81; Dara Malešević, n. dj., navodi da je u grupi sudjelovao i Josip Vili.

⁴⁶ Vlado Stopar - Josip Pavičić, Na zagrebačkoj partizanskoj fronti, str. 36. Detaljnije sjećanje o tome Vladimir Novak iznosi u svojoj knjizi Doživljaji i putovanja do slobode, Zagreb, 1979, str. 43. i d. Također upućujemo na Novakov napis Preko Save sat prije ponoći, »Vjesnik«, 27. IX 1981. U njemu Novak pobija podatak koji donosi Komarica (Grobovi bez sjena, str. 81) da je trešnjevačku grupu preko Save prevezao čamcem Stanko Oršić. Drugi vozač čamca Josip Vili objavio je svoja sjećanja u zborniku: Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941-1945, I, Zagreb 1984, 372-373.

⁴⁷ Zvonimir Komarica, Grobovi bez sjena, str. 81.

⁴⁸ Marko Belinić, n. dj., 26. V 1981.

»Za organizaciju prihvata i smještaja bili su zaduženi drugovi Marko Belinić, Karlo Mrazović i ja. Mi smo izvršili temeljite pripreme s partijskim i skojevskim organizacijama a smještaj drugova predviđen je u selima Pušća, Kupljenovo i Pljuska, gdje smo imali dobre i pouzdane baze kod naših drugova. Ta su sela bila potpuno na strani Komunističke partije, i već 1941. pripremljena za narodnooslobodilačku borbu, zahvaljujući predratnoj aktivnosti članova Partije iz tog područja, koji su bili zaposleni u Zagrebu. U tim selima zbog toga nije postojala opasnost od kompromitiranja i izdaje naših drugova komunista koje smo tu predviđeli smjestiti.

Oružani proboj drugova iz logora Kerestinec bio je predviđen za utorak 15. srpnja 1941. Mi smo na terenu izvršili sve pripreme za njihovo prebacivanje i skrivanje po selima. Kada smo mi već izvršili sve pripreme za prihvat, ja sam bio pozvan u Zagreb, u stan svoje sestre, gdje je bila stalna partijska veza za prihvat ilegalaca komunista. Tu sam se našao s drugom Robom koji je nastupio s novim direktivama, u ime Centralnog komiteta KP Hrvatske, te mi je počeo davati nove zadatke u vezi s probojem, odnosno prihvatom drugova iz logora Kerestinec. Tom razgovoru bio je prisutan i Mirko Vanić. Rob mi je tada rekao da je naredio da se drugovi moraju probiti iz logora već u nedjelju 13. srpnja, a ne u utorak 15. srpnja, kako je to ranije odlučeno, i da je u vezi s tom promjenom poslao neke drugove u logor koji su to trebali prenijeti zatočenim drugovima.

Nakon sastanka s Robom, vratio sam se na svoj teren. Na području Zagrebačke gore, kod Susedgrada, sastao sam se s drugovima Karlom Mrazovićem i Markom Belinićem i upoznao ih s najnovijom direktivom i promjenom dana proboja zatočenih drugova iz logora Kerestinec. Mi smo tada zajednički ocijenili da nešto nije u redu s tom najnovijom direktivom, odnosno promjenom dana proboja. U međuvremenu, mi nismo dobili obavijest da su drugovi u logoru Kerestinec prihvativi najavljenu promjenu dana proboja pa smo i dalje pripremali prihvat za već ranije utvrđeni utorak, 15. srpnja. I dogodilo se ono što se nije smjelo dogoditi, tj. da su drugovi iz logora Kerestinec ipak izvršili proboj u nedjelju 13. na 14. srpnja, odnosno prema najnovijoj direktivi, a mi nismo o tome bili na vrijeme obaviješteni. Zbog toga njihov prihvat nije bio pripremljen za taj dan.⁴⁹

Da se računalo na sudjelovanje u akciji komunista i simpatizera iz pojedinih okolnih sela, potvrđuju i neka druga sjećanja. Iz njih se vidi da su pojedine grupe bile pokrenute da se uključe u akciju, ali je potpuno zatajila organizacija njihova povezivanja s Maleševićevom grupom.

U svom sjećanju na razvoj NOP-a u Brdovečkom prigorju, Nikola Laljak Grga navodi:

»U vezi s akcijom prihvaćanja drugova iz logora Kerestinec, srpnja 1941, sjećam se da je k nama došao na sastanak drug Pavao Lončar i rekao nam, da se sutra navečer (13. jula, op. I. J.) nađemo ispod Zaprešićkog kolodvora u blizini Save, gdje ćemo se prebaciti preko Save i da ćemo ići u akciju oslobađanja drugova koji su bili zatočeni u logoru Kerestinec. U dogovorenou vrijeme mi smo se svi sakupili na ugovorenom mjestu odakle smo se trebali čamcem prebaciti preko Save. Po nas je trebala stići veza sa druge strane Save. Čekali smo od 21 do 22 sata navečer i kako nitko odande nije došao razišli smo se kućama. Sa nama je u ovu akciju išao i drug Pavao Lončar. Drugi dan ujutro, sjećam se, dobili smo obavijest da su se

⁴⁹ Josip Tucman Crni, Pripreme za prihvat komunista iz logora Kerestinec, Zagrebački partizanski odred, u: Zbornik dokumenata i sjećanja (priredio Pero Popović), Zagreb, , str. 9-10.

drugovi sami probili iz logora Kerestinec, i da su se povukli prema Stupničkoj šumi i Rakovom potoku a neki su se ranjeni sakrivali po okolnim šumama. Mi smo dobili zadatku da drugi dan idemo tražiti te naše drugove. Mi smo pošli ali nikoga od drugova nismo pronašli.«⁵⁰

U sjećanju na rad KPJ u brdovečkom kraju Josip Šepet iznosi ove podatke:

»U ljeti 1941. partiskske organizacije na ovom području dobjale su zadatku da prihvate grupu drugova članova Partije koji su se trebali probiti iz ustaškog logora Kerestinec. U vezi s tim zadatkom jedna grupa članova Partije i SKOJ-a imala je sastanak kraj Januševca, na livadi Loborovo, a druga grupa u Brdovcu, iza 'farofa' (župni dvor, op. I. J.) na sadanjem nogometnom igralištu gdje je čekala do iza ponoći na polazak za izvršenje tog zadatka. Sjećam se da je onda drug Beluhan Pavao - Škrba došao našoj grupi u Brdovec javiti da se drugovi mogu razići a radi stroge tajnosti da ne može objasniti zbog čega se odustaje od akcije.«⁵¹

U sjećanju na djelovanje komunista i skojevaca na području Vrapca, Borčeca i Stenjevca, Dušan Gašparović navodi:

»U vezi s akcijom spašavanja zatočenih drugova u Kerestincu, srpnja 1941., sjećam se da mi je drug Rudo Gluhak — Brko rekao da sa nekoliko omladinaca budem spreman jer ćemo ići u jednu akciju. Tada nisam znao o Čemu se radi. Tek kasnije, kada nas je Brko obavijestio da se u tu akciju ne ide, jer je sve prekasno, rekao nam je o kojoj se akciji radilo.«⁵²

Tim sjećanjima treba pribrojiti i spomenuto sjećanje Ignaca Dekanića Naceka, koji je u parku pored kerestinečkog logora uzaludno čekao do svanača, 14. jula. »Jedini je Videković«, navodi Dekanić, »nešto znao o akciji. Samo nešto, ali ne detalje, bez kojih se nije moglo ni smjelo poći u akciju. On je pak čekao vezu iz Zagreba.«

Navedena sjećanja pokazuju da je bilo posrijedi uključivanje u akciju onih sudionika na koje se računalo po planu rukovodstva KPH i s kojima je Belinić održavao vezu preko partiskskih rukovodilaca Tucmana, Videkovića i Lončara. Međutim, iz sjećanja Laljaka i Šepeta te Dekanića vidljivo je da su se neke grupe trebale uključiti u akciju 13/14. jula, tj. u plan Mjesnog komiteta. S njima se, tj. s Lončarom i Beluhantom, mogao ostvariti početni dodir, tj. prenesena je obavijest o akciji i potrebi uključivanja u nju. Ostaje tek kao pretpostavka i za daljnja istraživanja odgovor na pitanje preko koga se trebao i mogao ostvariti taj dodir. Faust Ljuba kaže: »Pred noć smo se prebacili bliže cilju i očekivali dolazak veće grupe naoružanih seljaka. Govorilo se da će doći 40 seljaka s puškama.«⁵³

Očito je, dakle, da je organizacija zatajila u angažiranju komunista i antifašista iz okolnih sela. Kako je već istaknuto, po operativnom planu Kopiniča i Mjesnog komiteta, računalo se na njihovo sudjelovanje, ali s druge strane, spomenuta sjećanja pokazuju da se ta komponenta

⁵⁰ Nikola Laljak Grga, Razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u Brdovečkom prigorju, na i. mj., str. 14—15.

⁵¹ Josip Šepet, Uticaj KPJ na narod Brdovečkog kraja, na i. mj., str. 17.

⁵² Dušan Gašparović Doktor, Djelovanje skojevskih, partiskskih i omladinskih organizacija u Vrapču, Borčecu i Stenjevcu 1941. i 1942., na i. mj., str. 36.

⁵³ Faust Ljuba. n. dj., str. 296. Usp. i sjećanje Blaža Mesarića, n. dj., str.

akcije nije konkretno utvrdila. I u spomenutom izveštaju Popovića Centralnom komitetu KPJ od 17. jula konstatira se: »Kontakt sa seljacima nije bio precizno određen, tako da nijesu ni došli.«⁵⁴

Tako je zadaća izvršenja napada na logor potpuno pala na grupu koju je predvodio Malešević. Grupa, međutim, nije izvršila taj zadatak. U analizi razloga toga treba imati na umu: a) malobrojnost grupe i njezino slabo naoružanje, b) gubitak vremena pri čekanju ostalih sudionika akcije, c) pad stupnja samopouzdanja zbog spoznaje da nije stigla očekivana pomoć.

Istakavši kao važnu činjenicu da je Maleševićeva grupa zakasnila da se što više približi zgradi logora, zbog očekivanja ostalih, Faust Ljuba ovim riječima opisuje taj presudni trenutak: »Pred samu ponoć, vrijeme kada je bio zakazan napad izvana i iznutra na logorsku stražu, mi smo potrčali prema dvorcu. Međutim, na udaljenosti od oko 200 metara čuli smo nekoliko hitaca iz dvorca i eksplozije bombe. Zastali smo, jer nismo znali što se dogodilo u dvoru. Pod pretpostavkom da su stražari ranije otkrili namjeru naših drugova da pobjegnu, Malešević je s većim dijelom grupe otisao na izviđanje u pravcu dvorca, a mene, Gluhaka i pekara Švabu ostavio malo dalje od ceste da čekamo razvoj događaja. Mrtva tišina trajala je nekih petnaestak minuta. Tada se pred nama pojavio jedan stražar s puškom koji je brzo projurio cestom. Nakon toga opazili smo mnogo upaljenih kamionskih farova. Kamioni su se kretali iz pravca Zagreba prema Kerestincu. Bilo je prošlo više od pola sata, a mi nismo imali nikakvu vezu s Maleševićem, a niti smo znali što se dogodilo u dvoru. Nakon kratkog dogovora, zaključili smo da je stvar vjerojatno propala i da zbog opasnosti dolaska jačih ustaških snaga i pretresa terena treba što prije da se sklonimo. Povukli smo se u pravcu Samobora.«⁵⁵

Iz raspoloživih podataka može se zaključiti da je Malešević s dijelom svoje grupe došao do samog logora. Prema izjavi Roba pred komisijom CK KPJ, Maleševićeva grupa je pošla »na juriš ka Kerestincu«, ali su »Čuli da je neko viknuo: stoj i razbjegžali se«. Na osnovi toga su zaključili »da nije uspeo Kerestinec i rasporedili se za diverzije«. Tako se grupa razišla. U

⁵⁴ Svojevrstan je primjer sudjelovanje u akciji trojke koju su činili Milan Muhar, Pavel Videković i nepoznati omladinac. Muhar je, kako kaže, došao 12. jula u dodir s Mrazovićem, prenasio u njegovoj »bazi« u Podsusedu i sutradan, u nedjelju, otisao u Rakitje k Videkoviću zajedno s nepoznatim omladincem. Mrazović im je dao zadatak da organiziraju osiguranje ceste Samobor-Kerestinec, tj. da se oružjem suprotstave žandarima ako nađu, i na taj način pomognu što uspješnijem prihvaćanju zatočenika. Detaljnije o tome Muhar piše u spomenutom članku i u napisu Trojka na osiguranju, »Problemi - revija Banije, Korduna, Like«, br. 11-12, Zagreb, 1957, str. 63-69.

⁵⁵ Faust Ljuba, n. dj., str. 296.

U sjećanjima pojedinaca spominje se da su u akciji oslobođenja zatočenika iz Kerestinca upotrijebljeni i kamioni, kojima bi se oni prevezli u planiranim pravcima. Tako Franjica Budak 'kako joj je Končar 13. jula rekao da poruci zatočenicima da će ih dočekati kamionima, oće biti potrebno kamiona«, navodi ona, »Rade je znao, pošto je znao brojno stanje. Toga dana bilo ih je 92. Taj mi je broj ostao u glavi, jer je bio posljednji izveštaj. Čim bi bio doveden koji novi drug, ja sam dobivala od tate (Divka Budaka, op. I J.) pismene podatke o njemu i njegov redni broj i to sam predavala Radi (Franjica Budak, n. dj., str. 293). Komarica navodi Muhekovo sjećanje da je 13. jula »vidio dva kamiona na cesti za Samobor i da mu je Malešević rekao, da će tim kamionima oslobođeni drugovi iz logora biti prebačeni u Kordun i Gorski kotar« (Zvonimir Komarica, Grobovi bez sjena, str. 80, 82, 86).

Međutim, u suvremenim, tj. primarnim dokumentima, u prvom redu u Popovićevu izveštaju CK KPJ od 17. jula, Kopinićevu pismu Titu, Robovoj izjavi i izjavama članova Mjesnog komiteta pred istražnom komisijom CK KPJ, uopće se ne spominje mogućnost upotrebe kamiona. Na osnovi toga može se zaključiti da kamioni nisu upotrijebljeni u akciji. To je i shvatljivo, ne samo zbog objektivnih razloga, tj. realne mogućnosti da se kamioni dobave i pripreme u tako kratkom roku, nego i zato što se njihova uloga nije uklapala u zamišljeni operativni plan. No to ne znači da se u samoj zamisli akcije nije računalo i s tom mogućnošću, posebno u planu CK KPH.

spomenutom Popovićevu izvještaju Centralnom komitetu KPJ od 17. jula navodi se da »na ugovoreni znak kojeg su davali drugovi iz logora niko spolja nije navaljivao. Sami drugovi iznutra navalili su na stražare, teško ranili komandira straže otetim oružjem, pozatvarali ostale stražare (njih 34), naoružali se i razdijelili u tri grupe.«

U spomenutom izvještaju Titu krajem jula Kopinič navodi da je Malešević 13. jula »otišao sa grupom ljudi (11), a 7 trebalo stići na odredište malo kasnije (međutim, posljednji su zalutali). Kako je stvar tekla dalje — ne znam. Izgleda da ni seljaci ne stigoše na vrijeme. Ali ljudi se oslobođiše, samo nisu se spojili sa grupom Tonija (Maleševića, op. I. J.) — sa kojim su trebali produžiti put. Sta se dalje dešavalo, ja ne znam.«⁵⁶

Iz sjećanja sudionika također izlazi da je Maleševićeva grupa odstupila pred samim logorom, zaključivši da zatočenici nisu uspjeli razoružati stražare, jer su se čuli pucnji, a oružje je posjedovala samo straža. Komarica prepostavlja da su zatočenici »skoro u istom času izlazili iz logora sa sjeverozapadne strane, kada je veći dio Maleševićeve grupe zaobilazio logor sa jugoistočne strane«.⁵⁷

Kao što je već konstatirano, usporedo s akcijom oslobođenja zatočenika iz Kerestinca planirana je i akcija miniranja zgrade u kojoj su se nalazile antene radio-stanice Zagreb. Taj zadatak dobila je grupa u kojoj su bili Anton Češnjak, Nikola Šakić, Vladimir Novak, Dragutin Lenard i još jedan skojevac. Uspjeli su ući u podrumske prostorije i postaviti eksploziv, ali eksplozija nije izbila jer je korda bila ovlažena.

Kako se vidi, zagrebačka partijska organizacija uložila je izuzetne napore u nedjelju i ponedjeljak 13—14. jula. Zbog činjenice da se gotovo stotinu komunista i antifašista oslobođilo iz logora u Kerestincu te da je uz njih u toj i drugim akcijama sudjelovalo više od dvadeset komunista najednom je stvorena izuzetna situacija u gradu i njegovoj okolici.

⁵⁶ U sjećanjima sudionika nema spomena o tome da je bio dogovoren znak iz logora za početak akcije.

⁵⁷ Zvonimir Komarica, Grobovi bez sjena, str. 86.

Bitka i tragedija

Budući da zatočenike nitko nije dočekao kada su izašli iz logora, trebalo je samostalno donijeti odluku u kojem će pravcu krenuti. Činjenica da se nisu spojili s udarnom grupom, koja je trebala izvršiti akciju izvana, mogla je unijeti pometnju. Takvu ocjenu daje Popović u spomenutom izvještaju CK KPJ 17. jula, istakavši da je među zatočenicima »nastala pometnja kud da podu, jer su se nadali da će smjer dobiti od drugova koji su trebali da izvrše napad«. Treba imati na umu i to da su tada do rukovodstva KPH stigle vijesti da su se zatočenici podijelili u tri grupe, od kojih je jedna krenula prema Kordunu, druga u Samoborsko gorje, a treća prema Zagrebu.⁵⁸ Međutim, oni se nisu podijelili. Cijela je grupacija organizirano krenula prema jugu, tj. prema cesti Zagreb—Karlovac. Taj trenutak Komarica opisuje ovim riječima:

»Izišli smo u park ispred logora. Tu smo još neko vrijeme čekali i osluškivali. U svakom od nas rasla je želja da se što brže krene. Ubrzo smo se svrstali u kolonu po jedan. Imali smo dva puškomitrailjeza, 14 pušaka, nešto bombi i nekoliko pištolja. Mi mladi bili smo razdragani i nismo zapažali zabrinutost starijih drugova. Obišli smo dvorac sa sjeverozapadne strane i ušli u polje. Preskočili smo mali potoci Brvnicu. Idući dalje preko polja sreli smo dvojicu seljaka i ženu. Zatim smo se kretali u pravcu juga i prešli potok Starača. Petar Kazić nosio je puškomitrailjez. Bilo je vedro i pun mjesec.

'Eh, sad smo partizani', reče netko. Našoj radosti nije bilo kraja. Obasjan mjesecinom ostao je stari barokni dvorac, koji je tog dana prestao biti logor.«⁵⁹

Prijelaz preko karlovačke ceste bio je prva zapreka. Budući da su u daljini bili primijećeni farovi motornog vozila, pretpostavljaljalo se da je to, možda, ustaška potjera, pa je kolona ubrzano prešla cestu. Uskoro će se otkriti da se kolona zbog toga razbila u dvije grupe. Jedna grupa od pedesetak ljudi stigla je na sjeverni rub Stupničke šume (blizu kote 136). Otkrivši da su izgubili vezu s dijelom kolone, pokušali su doći s njim u vezu, ali nisu uspjeli. Kolona je nakon pola sata produžila kroz Stupničku šumu, zatim prešla željezničku prugu Zagreb-Karlovac i pred svitanje se zaustavila na položaju između Stupničke šume, Kraljevačke šume i Demerčice (pravac Zdenčina-Goli breg). Kolona se prestrojila u petorke, s tim da se sakriju po šumi do večeri, kad je dogovorenno da krenu dalje. Svaka petorka posjedovala je po jednu pušku. Kolona je imala i jedan puškomitrailjez. Komandant kolone bio je Josip Šiber. Ubrzo nakon okupljanja svih oko sedam sati navečer, uslijedio je prvi napad oružnika.⁶⁰

Druga kolona, koja je pri prijelazu karlovačke ceste izgubila vezu s prethodnom kolonom, krenula je prema jugoistoku i u zoru 14. jula zaustavila se nedaleko od sela Obreža. Posjedovala je jedan puškomitrailjez, četiri puške, nekoliko pištolja i bombi. Bila je opkoljena oko dva sata poslije podne, i tako je stupila u borbu znatno prije od prve.⁶¹

⁵⁸ Rob je pred istražnom komisijom CK KPJ iznio podatak o dvije verzije kretanja zatočenika: prema prvoj, jedna grupa od 50 ljudi krenula je prema Samoborskem gorju, gdje je upala u zasjedu i razbježala se, a prema drugoj verziji, zatočenici su krenuli u tri pravca: prema Sloveniji, prema Karlovcu i prema Zagrebu.

⁵⁹ Zvonimir Komarica, Kerestinec, str. 269.

⁶⁰ Dragutin Dakić, n. dj., str. 278.

⁶¹ Zvonimir Komarica, Grobovi bez sjena, str. 96-97.

Oslobođenje tako velike grupe komunista i antifašista iz kerestinečkog logora suočilo je ustaški režim s izvanrednom situacijom. Brzo su angažirane vojne i policijske snage. Organizira se temeljito traganje na području južno od Save, između Podsuseda, Samobora i Jastrebarskog. Ustaški režim je inače tom području, nadomak Zagreba, pridavao vidljivu pažnju, konstatiravši akcije komunista. Tako je Kotarska oblast u Zagrebu izdala 30. juna 1941. posebnu okružnicu svojim oružničkim (žandarmerijskim) jedinicama, u kojoj je zahtijevala žestoko suzbijanje akcija koje organiziraju komunisti. U okružnici se ističe:

»Uslijed komunističke akcije posljednjih dana potrebno je službu sigurnosti pojačati do maksimuma, kako bi se ubuduće onemogućilo takove akcije.

Stoga nalažem g.g. zapovjednicima oružničkih postaja, da službu urede tako da se bude u brzo vidjelo rezultat ove pojačane službe ugušenjem akcije destruktivnih tipova sviju vrsta, prema kojima treba postupati svom strogošću.

Naročitu pažnju trebaju nadležne postaje posvetiti slijedećim naseljima: Ljubljanica, Berek, Jarun, Kustošija, Gorenci, Stenjevac, Podsused (tvornica), Zaprešić (tvornica), Savski Marof (tvornica), Novaki, Resnička Trnava, Dubrava gornja i dolnja, Bukovac, Markuševac, Gaj, Otok, Gajevo i Remetinec. U tim mjestima treba pojačati patrolu, pošto su komunisti najaktivniji u tim mjestima. Uglavljeni komunisti hapsiti bez milosrđa.

Subotom i nedjeljom valja naročito pripaziti na tzv. izletničkim mjestima, pošto će komunisti pokušati održavati sastanke pod krinkom izletnika. Ovo vrijedi naročito za Šestine, Gračane, Remete, Dubrave, Kustošiju i područje oko Save.⁶²

Zapovjedništvo Prve oružničke pukovnije NDH izdalo je 14. jula okružnicu svojim jedinicama s popisom »komunista koji su noću 13/14. srpnja o.g. pobegli iz koncentracionog logora u Kerestincu«. Zahtijeva se da se za njima »najenergičnije traga i u slučaju pronalaska po zakonu postupi«.⁶³ Istog dana je zapovjednik kopnene vojske obavijestio zapovjednika

⁶² Grada za povijest NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, knj. I, str. 77-78. O akcijama u nekim okolnim mjestima usp. u istoj knjizi dokumente na str. 75-76, 84—85.

⁶³ U tom rasписu donosi se popis 111 osoba koje su bile zatvorene u Kerestincu, a to je »stanje 9. VII 1941«. To je popis »pritvorenika referade I-c«, koja je u Ustaškoj nadzornoj službi (UNS) bila specijalizirana za »borbu protiv komunizma«. Isti popis donosi Šibl (n. dj.; str. 405-407), unijevši imena još dvojice zatvorenika, tj. ukupno 113.

Činjenica je, međutim, da svi oni nisu sudjelovali u akciji bijega iz Kerestinca u noći 13/14. jula. Također, neki zatvorenici koji su sudjelovali u akciji nisu uvršteni u spomenuti popis. Neki nisu ni znali za organiziranje akcije, jer nisu bili smješteni s većinom zatvorenika komunista i antifašista. Prema sjećanju Stjepana Križnika, njega, Đuru Blahu i Antuna Lovrenčića, nakon hapšenja krajem juna, nisu u Kerestincu smjestili s ostalima nego »u silos preko potoka«. U noći 13/14. jula, tj. u trenutku izvođenja akcije, »nama koji smo bili u silosu«, navodi Križnik, »stražari su dovikivali da nitko ništa ne pokuša, jer da će odmah pucati. Kad se razdanilo vidjeli smo policace, ustaše i kamione kako jure po poljima. Bili su u akciji hvatanja bjegunaca. Tada smo čuli da su zatvorenici iz Kule pobegli« (Stjepan Križnik, Partija nas je pripremila, Zbornik sjećanja - Zagreb 1941-1945, sv. 2, Zagreb, 1983, str. 211-212; usp. i: Vlado Madarić, Sjećanje na ustaški logor u Lepoglavi 1941. godine, zbornik: Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, str. 867). Slično je bilo i s Josipom Pasaričekom, koji je bio smješten u odjel »Jugoslaveni«, a koji je prije bijega održavao kurs »s kolektivom komunista u cilju koordinacije akcija« (Zvonimir Komarica, Grobovi bez sjena, str. 43).

Iz svega proistječe zaklučak da još nije utvrđen točan broj kerestinečkih zatočenika koji su sudjelovali u akciji bijega. Do sada je utvrđen broj od 94 sudionika akcije, a daljnja bi istraživanja mogla otkriti i nova imena. Ta se istraživanja provode u Arhivu Hrvatske, u sklopu istraživanja imena palih revolucionara i žrtava fašističkog terora u Zagrebu 1941-1945. Rezultat toga rada je opsežna kartoteka sudionika revolucionarnoga radničkog pokreta i NOB-a, poginulih revolucionara i žrtava fašističkog terora (1919-1945). Najljepše zahvaljujem

oružanih snaga NDH Slavka Kvaternika o pobuni »70-80 komunista« u logoru Kerestincu, koji su »odnijeli 14 pušaka, 2-3 puškomitrailjeza, 30 bombi i pobjegli u nepoznatom pravcu«. Navodi se da je iz karlovačkoga garnizona upućen »za njima u potjeru jedan vojno-oružnički vod u selo Lijevi Štefanki na Kupi nizvodno od Karlovca, trideset km južno od Zagreba; jednu satniju uputio je u selo Rječicu na Kupi, polusatniju u Draganiće, a jedan vod u s. Vukšin Šipak (3 km zap. od Draganića), sa ciljem, da pohvataju pobjegle komuniste«.⁶⁴

Istodobno su iz Zagreba na spomenuto područje upućene vojne jedinice. Zamjenik komandanta Savskoga divizijskog područja izvijestio je 15. jula svoje pretpostavljene o poduzetim mjerama. U izveštaju, među ostalim, stoji:

»Savezno događajima od noći 13/14. o.mj. u Kerestincu, naložio sam upućivanje slijedećih dijelova zagrebačke posade:

- 1. voda pješačke pukovnije — spremnog za upotrebu kod mitnice Črnomerec;
- 1. voda pješačke pukovnije - u cilju pojačanja osiguranja mostova južno od Zagreba;
- 1. voda pješačke pukovnije prema selu Stupniku, a radi pojačanja oružništva koje se тамо nalazilo i tražilo pojačanje.
- 1. (vod) zagrebačke konjaničke pukovnije u Podsused — s tim da se stavi na raspolaganje zapovjedniku oružništva, koji u tom dijelu rukovodi akcijom;
- Svi ovi dijelovi upućeni su 14. o.mj. do 10 sati teretnim automobilima na određena mjesta, svakom je pridan po jedan puškomitrailjez i osigurana hrana.«⁶⁵

Kako se vidi, komande vojnih i policijskih snaga NDH poduzele su brzu i snažnu oružanu intervenciju. Ukupno je bilo angažirano oko 500 naoružanih osoba.

Grupa komunista koja se zaustavila nedaleko od Obreža našla se u vrlo teškoj situaciji, jer su joj mnogo nadmoćnije neprijateljske snage nametnule bitku usred dana. U borbi su poginuli Ivan Barkić Dugonjić, Milan Basić, Antun Božac, Ivan Čubelić, Milivoj Daskalović, Marijan Đanešić, Dimitrije Lopandić, Martin Starešina, Lavoslav Šrajer. Probivši se do vlastite kuće u Stupniku, Slavko Frdelja je izvršio samoubojstvo. Isto su to učinili Stjepan Vlahek i Andrija Zaja, koji su se zajedno uspjeli probiti do sela Podbrežja. Uhvaćeni su Branko Babić, Juraj Bermanec, Divko Budak, August Cesarec, Dušan Grković, Josip Horvat, Jaroslav Hvala, braća Lavoslav i Petar Kazić, Izrael Osias.⁶⁶

drugarcama Josipi Paver i Slavici Pleše, arhivistima u Arhivu Hrvatske, koje su mi omogućile uvid u tu kartoteku i pomogle u njezinu korištenju. Na osnovi te dokumentacije, kao i podataka koje su objavili Komarica (Grobovi bez sjena) i Šibl (Zagreb 1941), izrađen je popis dosad utvrđenog broja komunista i antifašista koji su sudjelovali u akciji bijega iz Kerestinca 13/14. jula 1941.

⁶⁴ Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knj. I, str. 260.

⁶⁵ Građa za povijest NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, knj. I, str. 116.

⁶⁶ O posljednjim danima Augusta Cesara usp.; Vice Zaninović, August Cesarec, sv. I (Život i rad), Zagreb, 1964, str. 149-151, 225-227; Zvonimir Komarica, Smrt Augusta Cesarca, »Forum«, br. 1-2, 1968; Zorica Stipetić, Argumenti za revoluciju August Cesarec, Zagreb, 1982, str. 439-440.

Grupa kod Stupničke šume stupila je u borbu oko sedam sati navečer. Prije nego što je bila napadnuta, grupa je donijela odluku da krene prema Zagrebu u već podijeljenim petorkama. Prvi im je cilj bio da se domognu šumaraka oko Save. Prema sjećanju Komarice, takva se odluka povezivala s obaviješću da je bijeg iz Kerestinca organizirala Kominterna. To je »unosilo neku nejasnu ideju, da će se odlučujući događaji odigrati u Zagrebu. Neki su pretpostavljali, da je u Zagrebu ustank uveć počeo, da se vode ulične borbe, da je Hitler svrgnut i sl., a neki su opet zastupali stanovište da treba ići što dalje od Zagreba, u sela, u Bosnu i na Kordun.«¹⁴

U izvještaju Oružničke postaje u Rakovu Potoku opisuje se kako su oružnici, zajedno s jednom ustaškom satnijom, otkrili grupu komunista u Stupničkoj šumi i stupili u borbu s njom. U izvještaju se kaže:

»Tragajući stupničkom šumom kod željezničke stražare Br. 8 između postaje Horvati i Leskovac naišli smo na odbjeglog komunistu Tahi Ivana iz Delnice koji se je odmah predao i kazao da se ostali komunisti nalaze u šumi Dubrava, južno od željezničke postaje Horvati. Na ovo je potjera pošla odmah u navedenom pravcu i oko 19.30 sati duboko u šumi (naišla) na logor bjegunaca, koji su spazivši organe otvorili paljbu iz puškomitrailjeza i pušaka, revolvera i bacali su bombe, tu je nastala borba, koja je trajala oko jedan sat, i tom prilikom je ubijeno osam a živi uhvaćeno 10 bjegunaca, dok su ostali koristeći se gustim šumama i nastupjelim mrakom razbjježali, tom prilikom od oružnika, ustaša i policajaca nije niko poginuo niti bio ranjen.«⁶⁷

U borbi s mnogo brojnijim i bolje naoružanim neprijateljem kod Stupničke šume poginuli su: Franjo Babić, Petar Božić, Slavko Gavrančić, Jovan Kević, Muhamed Kulenović, Izet Sujoldžić, Josip Šiber, Nikola Tomić. U ruke neprijatelju pali su: Ivan Kazić, Ivan Kleščić, Hugo Kon, Ivan Krndelj, Pavao Markovac, Valent Šuh, Aleksandar Turković.

Dio komunista koji su se uspjeli probiti iz obruča u borbama kod Obreža i Stupničke šume stradao je u borbama i bijegu nakon dan-dva ili nešto kasnije. U borbama oko Kerestinca i kod Rakova Potoka poginuli su: Rastko Dimitrijević Josip Heršak, Ivan Ivšak, Dragutin Ložnjak, Antun Mrak, Franjo Pavlinek, Izidor Perera, Dušan Samardžić, Franjo Saucha, Elias Singer, Mihajlo Stanimirović, Ulrich Šnetrepl, Josip Tatalović, Slavko Tkalčević, Albin Turk, Milan Velebit, Vladimir Vitasović, Berislav Vulelija i Anton Žele. Uhvaćeni su: Kuzman Belinski, Tajib Dautović, Matija Dumbović, Franjo Humski, Isak Katan, Mirko Kesler, Adolf Kette, Ljudevit Kon, Lavoslav Koričan, Mirko Neuman, Zdravko Pavešić, Antun Perković, Ernest Rado, Josip Rendić, Izrael Steinberger, Ivan Šćurić, Stjepan Šeremet, Ivan Šiftar, Henrik Tele, Blaž Vidatić i Albin Vincek.

Iz vatre nog obruča neprijatelja uspjela se ipak probiti jedna grupa komunista. Šestorica njih, koji su bili u grupi kod Stupničke šume, nastavili su se zajedno probijati prema Samoboru. To su bili Hamdo Begovac, Vladimir Božac, Dragutin Dakić, Abid Lolić, Aleksandar Obratil i Todor Vuković. Prema sjećanju D. Dakića, lutali su po šumama sve do srijede 16. jula poslije podne, kada su u selu Donje Purgarije »uhvatili vezu i sklopili poznanstvo s obitelji Franje

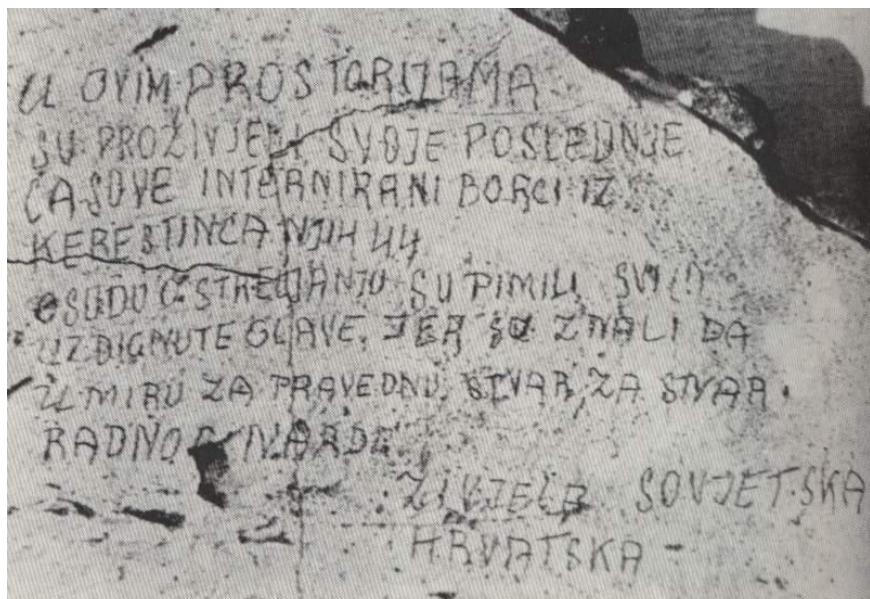
⁶⁷ Građa za povijest NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, knj. I, str. 125. »Može se«, zaključuje Komarica, »vjerovali oružničkom izvještaju da je neprijatelja doveo Ivan Tahi, koji nas je napustio« (Zvonimir Komarica, Kerestinec, str. 270).

Valečića, koji nas je povezao s Partijom u Zagrebu⁶⁸. Međutim, prema raspoloživim podacima, ustaški agenti su uhapsili Vukovića i Obratila u vlaku prilikom ulaska u Zagreb.

Iz obruča kod Stupničke šume uspjeli su se pojedinačno probiti i prebaciti u Zagreb Slobodan Glumac i Zvonimir Komarica. Glumac se uspio iz Zagreba vlakom prebaciti do Bijeljine, a Komarica je preko partijske veze prihvaćen u Zagrebu. Iz istog su se obruča probili: Ciril Brezovec, koji je uspostavio partijsku vezu; Vinko Milinković, koji se probio do Siska; i Josip Turković, koji je bio ranjen, ali se uz pomoć jednog seljaka iz Hrvatskog Leskovca uspio sakriti i uz pomoć Josipa Bahorića prebaciti u Zagreb. Emil Freundlich uspio se probiti do Sušaka. Iz obruča kod sela Obreža uspio se probiti Blaž Valjin, koji je uspostavio vezu s partijskom organizacijom u selu Rakitju. U selo Novake uspio se prebaciti Lovro Horvat.⁶⁹

Sva su se dvanaestorica spašenih ubrzo prebacila u partizanske odrede i grupe.⁷⁰

Komunisti koji su bili uhapšeni u borbama nakon bijega iz kerestinečkog logora dovedeni su u ustaški zatvor u Zagrebu, u Ulici Račkoga br. 9. Sačuvan je zapis sa zida prostorije u kojoj su se nalazili. On glasi:

»U ovim prostorijama preživjeli su svoje posljedne časove internirani borci iz Kerestinca njih 44. Osudu o strijeljanju su primili svi uzdignute glave, jer su znali da umiru za pravednu stvar, za stvar radnog naroda.

Živjela Sovjetska Hrvatska.«⁷¹

Potraga za odbjeglim komunistima iz Kerestinca zahvatila je i

članove udarnih grupa koji su sudjelovali u akciji njihova spašavanja.

⁶⁸ Dragutin Dakić, n. dj., str. 278. Dakić se u Zagrebu najprije skriva u kući komunista Đure Uzelca na Kozjaku, a odande se, nakon nekog vremena, uz pomoć dra Nikole Nikolića, sklonio u bolnicu u Stenjevcu (izjava Nikole Nikolića i Danice Uzelac autoru, 8. XII 1983).

Za upoznavanje akcije spašavanja spomenutih zatočenika usp. sjećanja Milke Kufrin, Od Zagreba do Žumberka — u borbi za slobodu. Zbornik br. 11 Historijskog arhiva u Karlovcu-Vetvrta godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka, Karlovac, 1981, str. 435-437. Također u vezi s tim i s upoznavanjem nastale situacije u okolnim selima upućujemo na sjećanja Ignaca Dekanića Naceka, Karla Babića i Milana Brunovića, objavljena u: Milan Brunović, n. dj., str. 123. i d.; 223. i 229-230.

⁶⁹ Usp. Josip Bahorić, Tvornica »Ventilator«, Zbornik sjećanja - Zagreb 1941-1945, sv. 2, 180.

⁷⁰ Freundlich je do kapitulacije fašističke Italije bio konfiniran, a potom je stupio u NOB.

⁷¹ Prema nekim mišljenjima, tekst se pripisuje Augustu Cesarcu (Zeljko Sabol, Posljednji Cesarčev autograf, »Kolo«, br. 8, 1970).

Pošto je odustala od planiranog zadatka, Maleševićeva se grupa podijelila u manje grupe, kako bi se neopaženo vratila u Zagreb. Planirali su da se nakon toga formiraju u diverzantsku grupu koja će minirati željeznički most na Savi. Maleševića je ustaška patrola legitimirala u vlaku na povratku u Zagreb. Pokušao je pobjeći, ali je bio ranjen. Idućega dana, 15. jula, umro je u bolnici Sv. Duh u Zagrebu.⁷² Četvorka koju su činili Andrija Muhek, Tibor Zelinka, Josip Bejjak i Franjo Slović uspjela je, nakon dugog lutanja, 15. jula prije podne preplivati Savu, ali ju je zatim dočekala grupa oružnika. Najprije su bili odvedeni u Savski Marof, zatim u Zaprešić, a onda predani Ustaškom redarstvu u Zagrebu. Faust Ljuba i Vlado Gluhak uspjeli su 14. jula ujutro stići do Save i čamcem se prebaciti na drugu stranu, nakon čega su se iz Zaprešića nesmetano vratili u Zagreb.⁷³ O ostalim članovima nema podataka.⁷⁴

Druga grupa je prenoćila u šumarku nedaleko od Sv. Nedelje. Ujutro su Ivan Čulig i Đuro Šimunović otišli u izviđanje, ali su izgubili vezu s grupom. U šumi Lipine nedaleko od Kerestinca oružnička patrola uhvatila je Antuna Pelina. Ista je patrola zatim došla u oružani sukob s Katom Dumbović, Dragutinom Kovačićem i Zoltanom Brnadom. U sukobu je Kata Dumbović ubijena.⁷⁵ Trojica su predana Ustaškom redarstvu u Zagrebu. Vili se spasio.⁷⁶

Uslijedila je krvava osveta ustaškog režima. Gotovo svi uhapšeni odmah su osuđeni na smrt i strijeljani, uglavnom u Dotrščini.⁷⁷

Ustaški režim je bio zainteresiran da što prije obznani uspjeh potjere za odbjeglim komunistima i antifašistima iz Kerestinca. U Zagrebu su 17. jula iskrslji javni oglasi u kojima je pisalo:

»U noći od 13. na 14. ovog mjeseca je jedna skupina komunista, zatočenih u sabirnom logoru u Kerestincu, napala stražu i potom pobegla. Tom prilikom teško je ranjen nadzornik straže Horvatin Mladen.

U potjeri, koja je odmah organizirana sa strane redarstva, oružništva i jedinica Ustaške vojnica, sudjelovali su s uspjehom i mnogobrojni seljaci iz okolice. Pokušaji otpora sa strane pojedinih pobjeglih odmah su skršeni, te je tom prilikom više njih poginulo. Sa strane organa državnih vlasti i Ustaša nema ni poginulih ni ranjenih.

⁷² Dara Malešević , n. dj.

⁷³ »Da bismo se prebacili do Zagreba, ubacili smo se u jedan izletnički vlak koji se vraćao iz Hrvatskog zagorja s hodočašća Mariji Bistrici i došli u Zagreb bez većih problema« (Faust Ljuba, n. dj., str. 296).

⁷⁴ O spomenutom članu Maleševićeve grupe Živkoviću, Dara Malešević daje podatak da se i on nalazio u samoborskom vlaku, ali da je uspio izbjegći policiji (Dara Malešević, n. dj.).

⁷⁵ Građa za povijest NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, knj. I, str. 130;

⁷⁶ Josip Vili, n. dj., 373.

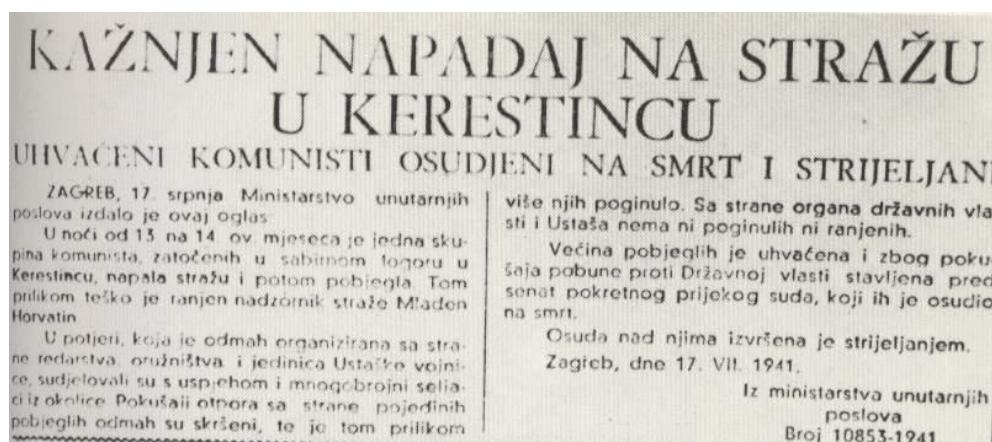
⁷⁷ Od osuđenih zatočenika ostali su živi Ivan Kazić i Ivan Tahи. Od uhvaćenih sudionika udarnih grupa, koje su sudjelovale u akciji prihvatanja zatočenika, osuđeni su na 20 godina robije Muhek i Kovačić. Nalazili su se u zatvoru u Lepoglavi, odakle su ih u julu 1943. osloboidle jedinice NOVJ. Neki od osuđenih bili su nešto kasnije ili nakon nekoliko mjeseci ubijeni.

Većina pobjeglih je uhvaćena i zbog pokušaja pobune proti Državnoj vlasti stavljeni pred senat pokretnog prijekog suda, koji ih je osudio na smrt. Osuda nad njima izvršena je strijeljanjem!«

Kerestinečka akcija ušla je i kao glavna vijest u Pavelićevu »Obavijest br. l« o tzv. »komunističko-četničkim izgredima«, koja je objavljena 7. augusta. U njoj se, među ostalim, navodi:

»Oko 10. srpnja o.g. počele su neke engleske krugovalne postaje (radio-stanice, op. I. J.) širiti glas, da će na dan 14. srpnja buknuti ustanak u svim zemljama, koje su se svojedobno bile upustile u rat protiv silama osovine, a koje su bile munjevitom brzinom pobijeđene ili pokorene. Nekoliko su dana te krugovalne postaje pozivale pučanstvo, posebice u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i u balkanskim zemljama, da se priredi i da dne 14. srpnja na po tim krugovalima dani znak, podigne ustanak.

Neposredno prije 14. srpnja, javljale su međutim te krugovalne postaje, da se ustanak odgađa za dan 20. srpnja.

Vjerojatno ne
znajući za tu
odgodu
pobunio se je u
noći od 14. do
15. srpnja
(ispravno:
13/14. VII. op.
I. J.) jedan dio

zatočenika u
zatočeničkom
logoru u
Kerestincu, i to

oko 80 komunista, te je većem dijelu istih bilo uspjelo i pobjeći, no slijedećih su dana po državnim organima i seljačtvu pohvatani i predani nadležnim sudovima dočim su neki od njih, davši oružjem otpor, prigodom hvatanja poginuli.⁷⁸

Bilo je to prvo ustaško saopćenje u kojemu se konstatira i priznaje pojava šireg oružanog otpora i borbe širom NDH.

U oba citirana dokumenta navodi se da su seljaci pomogli ustašama u hvatanju odbjeglih kerestinečkih zatočenika. Međutim, odgovarajuća dokumentacija jasno potvrđuje da se može u tom pogledu govoriti tek o nekoliko usamljenih primjera, te da je, naprotiv, udio seljaka

⁷⁸ Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knj. 1, str. 324—326. Komarica donosi podatak da je u nedjelju 13. jula navečer Franjicu Budak posjetila jedna prijateljica, koja joj je rekla da je Radio-London »javio, da će tog dana početi ustanak u okupiranoj Evropi«. Tog dana navršavala se, naime, 151 godina od pada Bastille - dana francuske revolucije.

O odjeku kerestinečke akcije među njemačkim i talijanskim okupatorima usp.: Bogdan Krizman, Pavelić između Hitlera i Mussolinija, Zagreb, 1980, str. 143-146.

došao mnogo više do izraza u pružanju pomoći zatočenicima, tj. njihovu spašavanju. Ustašama je, dakako, bilo stalo najviše do toga da prikriju upravo tu činjenicu.

Prve vijesti o kerestinečkoj akciji do članova rukovodstva KPH došle su već sutradan, 14. jula. Faust Ljuba se sastao s Bakarićem, koji ga je »detaljno ispitivao o čitavom pothvatu«⁷⁹. Komarica je 17. jula upoznao Radu Končara s proteklim događajima. »Ujutro sam«, navodi on, »drugovima iz Pokrajinskog komiteta SKOJ-a podnio izvještaj o mom doživljaju akcije Kerestinec. Sa Radom Vlkovom, koji je tada bio organizacioni sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku, posjetio me Rade Končar. Više nego zabrinut, bez komentara, saslušao je moj izvještaj.«

Već od 14. jula nastojalo se organizirati što više manjih akcija, prije svega diverzija, kako bi se odbjeglim komunistima iz Kerestinca olakšala akcija spašavanja time što bi se svratila pažnja ustaša na drugu stranu. Nastalo stanje Popović je u izvještaju Centralnom komitetu KPJ od 17. jula opisao ovim riječima: »U toku sutrašnjeg dana i noći razvijala se borba. Cijele noći u ponedeljak čulo se puškaranje u Zagrebu. Do sada su pohvatili žive 12 drugova. Koliko ih je u borbi poginulo još ne znamo tačan broj. Oni koji su se odvajali od grupe uglavnom su do sada nastradali. Sa tri manje grupe imamo kontakt. Seljaci ih dobro primaju i kriju. U dosta su teškom položaju, naročito grupa od njih 16 koja se nalazi u Savskom naselju. Ona će u toku ove noći biti prebačena u Samoborsku goru, a odatle dalje. Cio Zagreb je od nedelje (tj. od ponedjeljka, op. I. J.) ujutro blokiran, otežano je kretanje. Teror je pooštren. Ustaše kažu da je njihovih ubijeno oko 30. I staro i mlado o tom događaju priča, no priča se svašta. Izdali su oglas u kom kažu da su uspjeli sve poubijati, narod zna da to nije istina.⁸⁰

Kako vidite akcija je slabo pripremljena i vodena, zato će biti i mnogo žrtava. Mi smo svjesni, da bez obzira na sve okolnosti snosimo odgovornost za to. Nastojali smo sutradan po njihovom izlasku da organizujemo akcije u Zagrebu i okolini kako bismo im olaksali položaj. Uništeno je 45 vagona sijena, probušeno guma na 25 kamiona i automobila, pokidane telefonske veze sa većim dijelom unutrašnjosti, oštećena pruga na 6 mjesta prema Karlovcu, tako da su vlakovi kasnili za 8 h, oštećene još 4 lokomotive. U Sisku, među njima je jedna 17 god. djevojka koju traži policija, su stupili u dejstvo 4 odreda od njih 25. Oštetili prugu u ponedeljak i utorak, vozovi su kasnili 5 h.

U Gorskem kotaru jače oštećena pruga. Nastradao voz sa talijanskim vojnicima. Potankosti još ne znamo. U Petrinji je došlo do borbi. Prema dosadašnjim vijestima ima 14 ubijenih ustaša (neki simpatizer je rekao drugu iz CK da je ubijenih ustaša 20. To ćemo provjeriti). U Lici su počeli sukobi. Potankosti ne znamo. Brka (Končar, op. I. J.) je juče tamo otputovao. Vratiće se u nedjelju.

U okolici Broda je došlo do puškaranja, kroz 3/4 dana dobićemo detaljan izvještaj. Šaljemo i dalje drugove na teren u raznim pravcima sa određenim zadacima.

Večeras će se u Zagrebu vršiti masovno kidanje telefonskih žica. Treba biti zapaljena fabrika koja proizvodi svilu, izgleda za padobrane. Biće zapaljeno preostalo sijeno. Drugovima u Sisku dat je zadatak da zapale Shell-ove rafinerije.

⁷⁹ Faust Ljuba, n. dj., str. 296.

⁸⁰ Misli se na citirani ustaški oglas. Ustaše su nastojale svoju akciju protiv zatočenika u Kerestincu označiti kao vrlo uspjelu, navevši da nisu imali ljudskih gubitaka. Međutim, zasigurno je da ih je bilo, jer su zatočenici, kako se vidjelo, dolazili u oružani sukob s neprijateljem.

Nemanje eksploziva čini da nema diverzija jačeg i šireg obima. Činimo sve da do njega što prije dođemo. Sa radio-stanicom stvar nije uspjela, iako je eksploziv bio podmetnut pod samu mašinu nesmetano. Do eksplozije uopšte nije došlo, jer je izgleda zatajila kapsla, ili pak drugovi nijesu sve dobro namjestili. To ćemo provjeriti.

Priča se da su seljaci u jednom obližnjem mjestu ubili 7 povjerenika za otkup žita. To popisivanje i otimanje daće nam širokih mogućnosti da ostvarimo borbeni savez sa seljacima.

Trudićemo se da akcije budu što češće, jače i što šireg obima.

Osjeća se da su i ove sitne akcije unijele zabunu i pometnju u ustaškim redovima.«

Ubrzo će se, međutim, pokazati da se kerestinečka akcija pretvorila u veću tragediju nego što se to moglo naslutiti iz prvih vijesti...

Zatočenici iz logora u Kerestincu koji su strijeljani 9. jula 1941.

1. ADŽIJA, BOŽIDAR. Rođen u Drnišu 1890, publicist, član KPJ od 1935. Uhapšen u Zagrebu 31. III 1941.

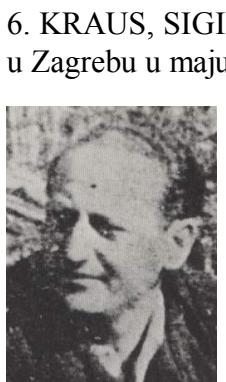

2. BERGMAN, ALFRED. Rođen u Visokom 1902, namještenik, član KPJ od 1925. Uhapšen u Zagrebu početkom 1941.

3. CRNOGORAC, SIMO. Rođen u Polaci 1901, radnik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu u maju 1941.

4. KERŠOVANI, OTOKAR. Rođen u Trstu 1902, publicist, član KPJ od 1928. Uhapšen u Zagrebu 30. III 1941.

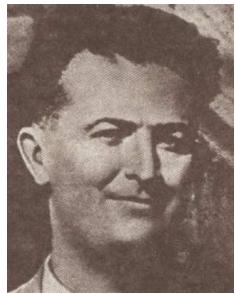

5. KORSKI, IVAN. Rođen 1912. u Garešnici, inženjer, član KPJ od 1929. Uhapšen 31. III 1941. u Zagrebu.

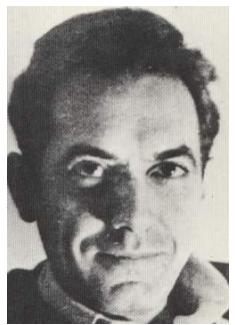

6. KRAUS, SIGISMUND. Rođen u Sarajevu 1910, namještenik, član KPJ od 1934. Uhapšen u Zagrebu u maju 1941.

7. KUHN, IVO. Rođen u Slavonskom Brodu 1903, pravnik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 21. V 1941.

8. PRICA, OGNJEN. Rođen u Sarajevu 1900, profesor, član KPJ od 1920.
Uhapšen u Zagrebu 31. III 1941.

9. RICHTMAN, ZVONIMIR. Rođen u Zagrebu 1902, inženjer, aktivan u
radničkom pokretu prije rata. Uhapšen u Zagrebu početkom maja 1941.

10. ROSENZWEIG, VIKTOR. Rođen u Rumi 1914, agronom, član KPJ.
Uhapšen u Zagrebu 30. III 1941.

Zatočenici koji su sudjelovali u akciji oslobođenja iz logora u Kerestincu 13/14. jula 1941.

1. BABIĆ, BRANKO. Rođen 1921. u Zagrebu, krojački radnik, član SKOJ-a. Uhapšen u Zagrebu 25. VI 1941. Uhvaćen u borbi kod Obreža. Strijeljan 17. VII.

2. BABIĆ, FRANJO. Rođen 1914. u Stupnom kraj Siska, postolarski radnik, član KPJ od 1940. Uhapšen u Zagrebu 10. V 1941. Poginuo u borbama kod Stupničke šume 14. VII.

3. BARKIĆ DUGONJIĆ, IVAN. Rođen 1909. u Varešu, metalski radnik, član KPJ od 1935. Uhapšen 17. V 1941. u Zagrebu. Poginuo u borbama kod Obreža 14. VII.

4. BASIC, MILAN. Rođen u Lackavani, SAD, 1915, student, član KPJ. Uhapšen 16. V. 1941. u Daruvaru (?). Poginuo u borbama kod Obreža 14. VII.

5. BEGOVAC, HAMDO. Rođen u Travniku 1907, radnik, član KPJ od 1939. Uhapsen u Travniku 30. IV 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

7. BERMANEC, JURAJ. Rođen u Prelogu 1897, radnik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 22. V 1941. Uhvaćen u borbi kod Obreža. Strijeljan 17. VII.

8. BOŽAC, ANTUN. Rođen 1913. u Putini, u Istri, radnik, član KPJ od 1936. Uhapšen u Zagrebu 6. V 1941. Poginuo u borbi kod Obreža 14. VII.

9. BOŽAC, VLADIMIR. Rođen 1919. u Škaratima kod Pule, student, član KPJ od 1940. Uhapšen u Zagrebu 18. V 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

10. BOŽIĆ, PETAR. Rođen u Slimenima kod Travnika 1921, radnik, član KPJ od 1939. Uhapšen u Travniku 30. IV 1941. Poginuo u borbi kod Stupničke šume 14. VII.

11. BREZOVEC, ĆIRIL. Rođen 1905. u Cerju Tužnom kod Varaždina, radnik, član KPJ od 1929. Uhapšen u Zagrebu 30. V 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

12. BUDAK, DIVKO. Rođen u Karlobagu 1897, namještenik, član KPJ od 1921. Uhapšen u Zagrebu 31. III 1941. Uhvaćen u borbi kod Obreža, strijeljan 17. VII.

13. CESAREC, AUGUST. Rođen 1893. u Zagrebu, književnik, član KPJ od 1919, Uhapšen u Zagrebu 15. IV 1941. Nakon proboga uhvaćen u borbi, strijeljan 17. VII.

14. ČUBELIĆ, IVAN. Rođen 1906. u Dubrovniku, strojogradar, član KPJ od 1934. Uhapšen u Zagrebu 1. VI 1941. Poginuo u borbi kod Obreža 14. VII.

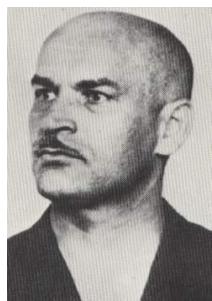
15. DAKIĆ, DRAGUTIN. Rođen 1896. u Ivanjskoj, namještenik, član KPJ od 1919. Uhapšen u Zagrebu 9. V 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

16. DASKALOVIC, MILIVOJ. Rođen u Bosanskoj Kostajnici 1911, namještenik. Uhapšen u Bijeljini 23. VI 1941. Poginuo kod Obreža 14. VII.

17. DAUTOVIĆ, TAJIB. Rođen u Travniku 1917, postolarski radnik, član KPJ od 1939. Uhapšen u Travniku 30. IV 1941, Poginuo u borbama oko Kerestinca 14. VII. Prema nekim podacima, uhvaćen i strijeljan 17. VII.

18. DIMITRIJEVIĆ, RASTO. Rođen u Prijedoru 1913, student, član KPJ od 1937. Uhapšen 17. V 1941. u Zagrebu. Poginuo u borbama oko logora 14. VII.

19. DUMBOVIĆ, MATIJA. Rođen 1904. u Gušći kraj Siska, krojački radnik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 16. IV 1941. Nakon proboga iz logora uhvaćen u borbi i interniran u logor Jasenovac, gdje je ubijen.

20. ĐANEŠIĆ, MARIJAN. Rođen u Slavonskom Brodu 1918, student, član KPJ od 1940. Uhapšen u Zagrebu 16. IV 1941. Poginuo u borbama kod Obreža ili kod Rakova Potoka.

21. FRDELJA, SLAVKO. Rođen u Stupniku kraj Zagreba 1920, zemljoradnik, član KPJ. Uhapšen u Stupniku 20. IV 1941. Probio se u Stupnik i izvršio samoubojstvo, da ne padne živ neprijatelju u ruke.

22. FREUNDLICH, EMIL. Rođen 1921, student, član SKOJ-a. Uhapšen u Zagrebu 17. V 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

23. GAVRANČIĆ, SLAVKO. Rođen 1921. u Polju kraj Travnika, namještenik, član KPJ od 1939. Uhapšen u Travniku 30. IV 1941. Poginuo u borbi kod Stupničke Šume 14. VII.

24. GLUMAC, SLOBODAN. Rođen u Bijeljini, učenik. Uhapšen u Bijeljini 23. VI 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

25. GRKOVIĆ, DUŠAN. Rođen u Trebinju 1901, namještenik, član KPJ od 1919. Uhapšen u Zagrebu 9. V 1941. Uhvaćen u borbi kod Obreža, strijeljan 17. VII.

26. HERŠAK, JOSIP. Radnik. Uhapšen 18. VI 1941. Poginuo u borbama oko Kerestinca 14. VII.

27. HORVAT, JOSIP. Rođen 1907. u Legradu, radnik, član KPJ od 1937. Uhapšen u Zagrebu 25. VI 1941. Uhvaćen u borbi kod Obreža, strijeljan 17. VII.

28. HORVAT, LOVRO. Rođen 1912. u Razbojištu kod Našica, krojački radnik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 6. V 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

29. HUMSKI, FRANJO. Rođen 1913. u Zlataru, krojački radnik, član KPJ od 1935. Uhapšen u Zagrebu 17. V 1941. Uhvaćen u borbi kod Obreža, strijeljan 17. VII.

30. HVALA (CHVALA), JAROSLAV. Rođen na Sušaku 1916, student, član KPJ od 1939. Uhapšen u Zagrebu 24. V 1941. Uhvaćen u borbi kod Obreža, strijeljan 17. VII.

31. IVŠAK, IVAN. Rođen u Duhovima kraj Daruvara 1921, drvodjelski radnik. Uhapšen u Zagrebu 22. VI 1941. Poginuo u borbi oko logora.

32. JELIĆ, STJEPAN. Rođen 1908. u Starim Mikanovcima, metalski radnik, član KPJ od 1932. Uhapšen 21. V 1941. Uhvaćen u borbi nakon proboga i potom strijeljan.

33. KATAN, ISAK. Rođen u Sarajevu 1894, trgovачki putnik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 3. V 1941. Uhvaćen u borbi nakon proboga i strijeljan 17. VII.

34. KAZIĆ, IVAN. Rođen 1921. u Ivančićima kod Jastrebarskog, radnik. Uhapšen u Jastrebarskom 1. V 1941. Uhvaćen u borbama kod Stupničke šume. Na mnoge intervencije, oslobođen kao najmlađi od trojice braće Kazića.

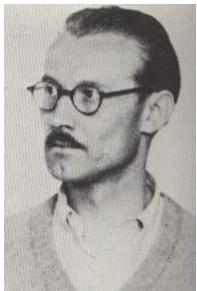
35. KAZIĆ, LAVOSLAV. Rođen 1918. u Ivančićima kod Jastrebarskog, radnik, član KPJ od 1940. Uhapšen u Jastrebarskom 7. V 1941. Uhvaćen u borbi kod Obreža, strijeljan 17. VII.

36. KAZIĆ, PETAR. Rođen 1912. u Ivančićima kod Jastrebarskog, student, član KPJ od 1939. Uhapšen u Jastrebarskom 1. V 1941. Uhvaćen u borbi kod Obreža, strijeljan 17. VII.

37. KESLER, MIRKO. Rođen 1916, radnik, član KPJ. Uhapšen u aprilu 1941. u Zagrebu. Uhvaćen u borbi poslije proboga, strijeljan 17. VII.

38. KETTE, ADOLF. Rođen 191C. u Trstu, radnik, član KPJ od 1937. Uhapšen u Zagrebu 17. V 1941. Uhvaćen u borbi nakon proboga 14. VII, strijeljan 17. VII.

39. KEVIĆ, JOVAN. Rođen u Stupniku kod Zagreba 1913, student, član KPJ od 1940. Uhvaćen u Zagrebu 14. IV. Poginuo u borbi kod Stupničke šume.

40. KLEŠČIĆ, IVAN. Rođen 1909. u Podvrhu kod Samobora, radnik. Uhapšen u Zagrebu 20. III 1941. Uhvaćen u borbi kod Stupničke šume, strijeljan 17. VII.

41. KOMARICA, ZVONIMIR. Rođen 1920. u Banjoj Luci, učenik, član SKOJ-a. Uhapšen u Zagrebu 16. V 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

42. KON, HUGO. Rođen 1914. u Čepinu kod Osijeka, namještenik, član KPJ od 1934. Uhapšen u Zagrebu 7. V 1941. Uhvaćen 14. VII u borbi kod Stupničke šume, strijeljan 17. VII.

43. KON, LJUDEVIT. Rođen u Čepinu kod Osijeka 1918, namještenik. Uhapšen u Zagrebu 7. V 1941. Uhvaćen u borbi kod Rakova Potoka, strijeljan 17. VII.

44. KORASIĆ, PETAR. Rođen 1897. u Mečenčanima kod Kostajnice, radnik, član KPJ od 1936. Uhapšen u Zagrebu 16. V 1941. Poginuo u zgradili logora prilikom razoružavanja logorske straže.

45. KORIČAN, LAVOSLAV. Rođen 1906. u Krapinskim toplicama, trgovac. Uhapšen u Zagrebu 3. V 1941. Uhvaćen u borbi nakon probaja, strijeljan 17. VII.

46. KRNDLJ, IVAN. Rođen 1888. u Blizancima kod Mostara, namještenik, član KPJ od 1919. Uhapšen u Zagrebu 31. III 1941. Uhvaćen u borbi kod Stupničke šume, strijeljan 17. VII.

47. KULENOVIĆ, MUHAMED. Rođen 1895. u Bosanskom Petrovcu, akademski slikar, član KPJ. Uhapšen u Travniku 30. IV 1941. Poginuo u borbi kod Stupničke šume 14. VII.

48. LOLIĆ, ABID. Rođen u Travniku 1909, obrtnik, član KPJ od 1939. Uhapšen u Travniku 30. IV 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

49. LOPANDIĆ, DIMITRIJE. Rođen 1899. u Dvorovima kod Bijeljine, ekonomist, član KPJ od 1919. Uhapšen u Bijeljini 24. VI 1941. Poginuo u borbi kod Obreža.

50. LOŽNJAk, DRAGUTIN. Rođen 1900. u Zagrebu, pećarski radnik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 24. VI 1941. Poginuo u borbi oko logora 14. VII.

51. MARKOVAC, PAVAO. Rođen 1903. u Zagrebu, profesor muzike, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 31. III 1941. Uhvaćen u borbi kod Stupničke Šume, strijeljan 17. VII.

52. MILINKOVIĆ, VINKO. Rođen 1917. u Starim Mikanovcima, student, član KPJ. Uhapšen u Starim Mikanovcima 21. V 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

53. MRAK, ANTUN. Rođen 1905. u Ravnoj Gori, radnik, član KPJ od 1929. Uhapšen u Zagrebu 31. III 1941. Poginuo u borbama oko logora 14. ili 16. VII.

54. NEUMAN, MIRKO. Rođen 1903. u Velikoj kraj Slavonske Požege, slobodna profesija, simpatizer KPJ. Uhapšen u Zagrebu 3. V 1941. Uhvaćen u borbama oko logora, strijeljan 17. VII.

55. OBRATIL, ALEKSANDAR. Rođen 1912. u Sarajevu, tipografski radnik, član KPJ od 1936. Uhapšen u Zagrebu 18. V 1941. Probio se do sela Purgarija, ali je uhvaćen pri dolasku u Zagreb. Strijeljan 4. VIII.

56. OSIAS, IZRAEL. Rođen 1885. u Novom Pazaru, trgovacki putnik. Uhapšen u Zagrebu 15. IV 1941. Uhvaćen u borbi kod Obreža, strijeljan 17. VII.

57. PAVEŠIĆ, ZDRAVKO. Rođen u Škriljevu kraj Rijeke 1909, ekonomist, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 15. IV 1941. Uhvaćen u borbama oko logora, strijeljan 17. VII.

58. PAVLINEK, FRANJO. Rođen 1906. u Brezovcu kraj Bjelovara, postolarski radnik, član KPJ od 1932. Uhapšen u Zagrebu 25. VI 1941. Uhvaćen 16. VII u borbi kod Rakova Potoka i odmah strijeljan.

59. PERERA, IZIDOR. Rođen u Bijeljini 1918, student, član SKOJ-a. Uhapšen u Bijeljini 23. VI 1941. Poginuo u borbama oko logora 14. VII.

60. PERKOVIĆ, ANTUN. Rođen 1903. u Domošincu kod Preloga, radnik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 20. VI 1941. Uhvaćen u borbama oko logora, strijeljan 17. VII.

61. RADO, ERNEST. Rođen u Sarajevu 1917, student, član KPJ od 1936. Uhapšen u Zagrebu 31. III 1941. Uhvaćen u borbi nakon probroja i strijeljan 17. VII.

62. RENDIĆ, JOSIP. Rođen 1917. u Supetru na Braču, student, član KPJ od 1940. Uhapšen u Zagrebu 26. V 1941. Uspio se probiti do Zagreba, ali je bio uhvaćen i ubrzo strijeljan.

63. SAMARDŽIĆ, DUŠAN. Rođen 1899. u Kokorini kod Nevesinja, namještenik, član KPJ od 1925. Uhapšen u Zagrebu 30. III 1941. Poginuo u borbama oko logora 14. VII.

64. SAUCHA, FRANJO. Rođen u Daruvaru 1920, student, član SKOJ-a. Uhapšen u Zagrebu 28. IV 1941. Uhvaćen nakon proboga i strijeljan 17. VII, a prema nekim podacima 4. VIII.

65. SINGER, ELIAS. Rođen u Berlinu 1922, učenik, član SKOJ-a od 1939. Uhapšen u Zagrebu 24. VI 1941. Poginuo u borbi kod Rakova Potoka 14. VII.

66. STANIMIROVIĆ, MIHAJLO. Rođen u Brocu kod Bijeljine, zemljoradnik, član KPJ. Uhapšen u rodnome mjestu 24. VI 1941. Poginuo u borbama oko logora 14. VII.

67. STAREŠINA, MARTIN. Rođen 1902. u Kumrovcu, radnik. Uhapšen u Zagrebu 22. VI 1941. Poginuo u borbi kod Obreža 14. VII.

68. STEINBERGER, IZRAEL. Rođen 1920. u Zagrebu, radnik, član SKOJ-a. Uhapšen u Zagrebu 3. V 1941. Uhvaćen u borbi nakon proboga, strijeljan 17. VII.

69. SUJOLDZIĆ, IZET. Rođen u Travniku 1910, radnik, član KPJ od 1939. Uhapšen u Travniku 30. IV. Poginuo u borbi kod Stupničke šume 14. VII.

70. ŠĆURIĆ, IVAN. Rođen 1921. u Sv. Križu, radnik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 25. VI 1941. Nakon bijega uhvaćen i odveden u logor Jasenovac. Daljnja sudbina nepoznata.

71. ŠEREMET, STJEPAN. Rođen u Bihaću 1914, inženjer, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 28. IV 1941. Uhvaćen u borbi kod Rakova Potoka 18. VII, a potomi strijeljan.

72. ŠIBER, JOSIP. Rođen u Gradačcu 1908, radnik, član KPJ od 1925. Uhapšen u Zagrebu 31. III 1941. Poginuo u borbi kod Stupničke šume 14. VII.

73. ŠIFTAR, IVAN. Rođen u Ivanić-Gradu 1906, strojopravnik, član KPJ od 1935. Uhapšen u Zagrebu 17. III 1941. Uhvaćen 16. VII u borbi kod Rakova Potoka, strijeljan 17. VII.

74. ŠNEPTREPL, ULRIH. Rođen 1912. u Sarajevu, namještenik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 4. V 1941. Poginuo u borbama oko logora 14. VII.

75. ŠRAJER, LAVOSLAV. Rođen 1905. u Vođincima kraj Vinkovaca, radnik, član KPJ od 1932. Uhapšen u Starim Mikanovcima 24. V 1941. Poginuo u borbi kod Obreža 14. VII.

76. ŠUH, VALENT. Rođen 1908. u Pivnici (Odžaci), postolarski radnik, član KPJ od 1939. Uhapšen u Zagrebu 24. III 1941. Uhvaćen u borbi kod Stupničke šume, strijeljan 17. VII.

77. TAHI, IVAN. Rođen 1918. u Delnicama, student, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 17. V 1941. Uhvaćen u borbi kod Stupničke šume 14. VII. Pušten iz logora 15. XI 1941.

78. TATALOVIĆ, JOVAN. Rođen u Drežnici kod Ogulina, postolarski radnik. Uhapšen 25. VI 1941. Poginuo u borbama oko logora 14. VII.-

79. TELČ, HENRIK. Rođen 1923. u Zagrebu, radnik, član SKOJ-a. Uhapšen u Zagrebu 3. V 1941. Uhvaćen u borbi nakon probroja, strijeljan 17. VII.

80. TKALČEVIC, SLAVKO. Radnik, uhapšen 25. VI 1941. u Zagrebu. Poginuo u borbi oko logora 13. VII.

81. TOMIĆ, NIKOLA. Rođen 1916. na Visu, student, član KPJ od 1939. Uhapšen 14. V 1941. u Zagrebu. Poginuo u borbi kod Stupničke šume 14. VII.

82. TURK, ALBIN. Rođen u Grajskoj Vaši kraj Celja 1900, postolarski radnik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 24. VI 1941. Poginuo u borbama oko logora 14. VII.

83. TURKOVIC, ALEKSANDAR. Rođen 1909. u Somboru, namještenik, član KPJ od 1938. Uhapšen u Zagrebu 1. III 1941. Uhvaćen u borbi kod Stupničke šume, strijeljan 17. VII.

84. TURKOVIC, JOSIP. Rođen 1907. u Somboru, namještenik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 17. III 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

85. VALJIN, BLAŽ. Rođen 1896. u Kalima - Preko, radnik, član KPJ od 1924. Uhapšen u Zagrebu 30. III 1941. Probio se nakon bijega iz logora.

86. VELEBIT, MILAN. Rođen 1899. u Velikom Vukovju, radnik. Uhapšen u Zagrebu 13. IV 1941. Poginuo u borbama oko logora 14. VII.

87. VIDATIĆ, BLAŽ. Rođen u Đelekovcu 1896, radnik, Član KPJ od 1921. Uhapšen u Zagrebu 25. VI 1941. Uhvaćen u borbi nakon proboga, strijeljan 17. VII.

88. VINCEK, ALBIN. Rođen u Ptuju 1909, radnik, član KPJ od 1935. Uhapšen u Zagrebu 25. VI 1941. Uhvaćen u borbi nakon proboga, strijeljan 17. VII.

89. VITASOVIĆ, VLADIMIR. Rođen 1914. u Puli, profesor, Član KPJ od 1939. Uhapšen u Zagrebu 17. III 1941. Poginuo u borbama oko logora 14. VII.

90. VLAHEK, STJEPAN. Rođen 1907. u Turčišću kod Preloga, radnik, član KPJ od 1928. Uhapšen u Zagrebu 31. III 1941. Probio se nakon bijega do Podbrežja, gdje je s Andrijom Zajom izvršio samoubojstvo, da ne padne živ u ruke neprijatelja.

91. VUKOVIĆ, TODOR. Rođen 1912. u Drnišu, radnik, član KPJ. Uhapšen u Zagrebu 6. V 1941. Probio se nakon bijega do sela Purgarije, ali je uhvaćen pri dolasku u Zagreb. Strijeljan krajem 1941.

92. VULELIJA, BERISLAV. Rođen 1913. u Zadru, namještenik, član KPJ od 1938. Uhapšen u Zagrebu 17. V 1941. Poginuo u borbama oko logora 14. VII.

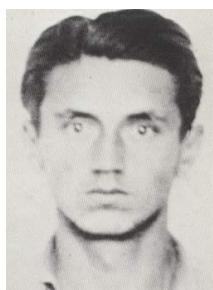

93. ŽAJA, ANDRIJA. Rođen 1901. u Donjem Rebiću kod Udbine, radnik, član KPJ od 1919. Uhapšen u Zagrebu 30. III 1941. Probio se nakon bijega do Podbrežja, gdje je sa Stjepanom Vlahekom izvršio samoubojstvo, da ne padne živ neprijatelju u ruke.

94. ŽELE, ANTON. Uhapšen u Zagrebu 26. VI 1941. Ubijen 16. VII u borbi nakon bijega.

Ubijeni sudionici akcije spašavanja zatočenika iz logora u Kerestincu 13/14. jula 1941.

1. BEZJAK, JOSIP. Član KPJ. Uhvaćen 15. VII u blizini Zaprešića. Ubijen u ustaškom logoru (nema pobližih podataka).

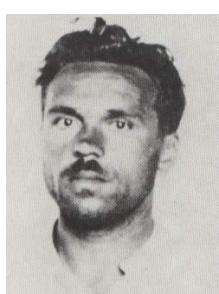
2. BRNAD, ZOLTAN. Rođen u Budimpešti 1919, radnik, član KPJ. Uhvaćen u sukobu s oružnicima 14. VII u blizini Sv. Nedelje. Odveden u logor u Jasenovcu, gdje je, prema nekim podacima, ubijen 1945.

3. DUMBOVIĆ, KATA. Rođena 1903. u Lukavcu, radnica, član KPJ od 1938. Ubijena u sukobu s oružnicima 14. VTI u blizini Sv. Nedelje.

4. MALEŠEVIĆ, BRANKO. Rođen u Pakracu 1912, metalski radnik, član KPJ od 1935. Ranjen i uhvaćen prilikom bijega iz vlaka na pruzi Samobor—Zagreb. Umro 15. VII u bolnici.

5. PELIN, ANTON. Rođen 1912. u Zagrebu, zlatarski pomoćnik, član KPJ. Uhvaćen u sukobu s oružnicima 14. VII u blizini Sv. Nedelje. Ubijen u ustaškom zatvoru (nema pobližih podataka).

6. SLOVIĆ, FRANJO. Rođen 1917. u Bobovcu kod Klanjca, monter, član KPJ. Uhvaćen 15. VII u blizini Zaprešića. Ubijen u ustaškom zatvoru, prema nekim podacima, 17. IX 1941.

7. ZELINKA, TIBOR. Student, član SKOJ-a. Uhvaćen 15. VII u blizini Zaprešića, ubrzo strijeljan.